

LEZEN IN DE ECONOMIE VAN HET HEIL

Een onderzoek naar de Gereformeerde Schriftleer

Theologische Universiteit Kampen|Utrecht

2223MTP-AS

J.M. Burger

Nico Snijder | 16018

Inhoudsopgave

Woord vooraf	i
Hoofdstuk 1 Aanleiding en inleiding	1
Achtergrond	1
De lacune van het kennisgericht lezen van de Schrift	2
Belang van het onderzoek	7
Probleemstelling	8
Theoretisch kader	9
Definities en terminologie	10
Definities	11
Verhelderende Terminologie	12
Methode	13
Hoofdstuk 2 Schriftleer van John Webster	15
Inleiding	15
Plaats die de schriftleer inneemt in de theologie	15
Bouwstenen van de schriftleer van John Webster	19
Inspiratieleer <i>Revelation, Sanctification and Inspiration</i>	19
Canonisering Hoe de kerk de Schrift aanvaardt	22
Sacramenteel karakter Gods gebruik van de Schrift	24
Saving economy	25
Slot	27
Hoofdstuk 3 De implicaties van Websters schriftleer voor de praktijk van het bijbellezen	29
Inleiding	29
Schrift lezen in de geschiedenis van verlossing	29
Het sleutelwoord ‘Luisteren’	31
Dietrich Bonhoeffer als illustratie	33
Slot	35
Hoofdstuk 4 Schriftleer van J. van Genderen en W.H. Velema	37
Inleiding	37
Plaats die de schriftleer inneemt in de <i>Beknopte Gereformeerde Dogmatiek</i>	37
Bouwstenen van de schriftleer van J. van Genderen en W.H. Velema	40
Inspiratieleer	40
Doel van de openbaring van God	42
Gezag van de Schrift	44
Slot	45

Hoofdstuk 5 Implicaties van de schriftleer van Van Genderen en Velema voor de praktijk van het bijbellezen	47
Inleiding	47
Schrift als fundament voor de dogmatiek	47
De Schrift in de omgang met God in het geloof	49
Kennismaken met God door bijbellezen	49
Gods Woord als genademiddel	50
Slot	50
Hoofdstuk 6 Conclusies	53
Inleiding	53
Een verrassende overeenkomst	53
Versterkende elementen uit het gesprek tussen de schriftleer van Webster en Van Genderen en Velema	54
Aandacht voor de juiste plaats van de schriftleer	54
Economie van het heil	56
Gods gebruik van de Schrift tegenover het gebruik van de Schrift door de mens	57
Aandachtig luisteren	58
Levende omgang met de Schrift	58
De Schrift benaderen met luisterend oor	58
De economie van het heil als context	59
Slot	60
Hoofdstuk 7 Vervolgonderzoek	61
Onbeantwoorde vragen	61
Referenties	63
Colofon	65

Woord vooraf

ectori Salutem.

Na een lange periode van onderzoek doen, schrijven en herschrijven ligt er eindelijk een eindproduct op tafel. Nou, waarschijnlijk op een virtuele tafel, de *desktop* van een PC of laptop. Hoe het ook al zij, ik ben blij en trots dat ik mijn afstudeerscriptie heb afgerond. Ik wil graag deze ruimte gebruiken om vooraf het een en ander te zeggen.

Allereerst wil ik een dankwoord richten tot een aantal partijen die betrokken zijn geweest bij mijn onderzoek. Ik wil Hans Burger en Thomas van der Horst bedanken voor het mooie specialisatietraject van het afgelopen jaar. Ik heb genoten om samen theologie te bedrijven, mooie discussies te voeren en van elkaar te leren. Ik heb veel mogen leren en de specialisatie was inspirerend om in de toekomst te blijven studeren en te groeien in de gereformeerde theologie. Hartelijk dank ook voor de feedback op de eerste versie van de scriptie. De feedback heeft me geholpen om de scriptie een mooier en duidelijker verhaal te maken.

Ik wil Ilse bedanken voor haar geduld en bemoediging in het proces van dit onderzoek. Ik heb veel met je gedeeld over wat ik heb gevonden, hoe ik mijn notities gemaakt heb en welke *tips en trics* ik weer heb geleerd rond *Markdown*, *LaTeX*, *Pandoc* en *Zettellkasten*. Dankjewel voor je betrokkenheid bij het doen van dit onderzoek en bovenal voor je kritische redactie als het gaat om taalfouten in de scriptie. Ik dank ook alle studenten en docenten met wie ik af en toe kon sparren over het thema van mijn onderzoek. En specifiek wil ik Wolter Rose bedanken voor zijn *tips en tricks* als het gaat om *Markdown* en *Pandoc*.

Ik wil de bibliotheek bedanken voor de vele boeken die ik heb mogen lenen en gebruiken. En misschien nog meer dank voor de vele kopjes koffie die ik in de afgelopen tijd heb mogen drinken.

Bovenal dank ik de Drie-enige God — Vader, Zoon en Heilige Geest — voor het heerlijke evangelie van waaruit ik mijn onderzoek mocht starten en waarop ik me mocht richten. Het is mijn bede dat dit onderzoek tot de glorie van God mag strekken.

De scriptie is een neerslag van het onderzoek dat ik heb uitgevoerd over de gereformeerde schriftleer. Het geeft zo goed mogelijk het proces weer dat ik heb doorlopen om tot een conclusie te komen. Voor de liefhebber heb ik in de colofon een beschrijving gegeven van het gereedschap dat ik heb gebruikt tijdens het schrijven van de scriptie.

Ik heb veel plezier beleefd aan het doen van het onderzoek en het schrijven van de scriptie. Ik heb veel geleerd. Niet alleen van de theologie, maar ook van het proces van het onderzoek. Wat ik voornamelijk heb geleerd, is om de ver-

schillende partijen, en dan met name mijn begeleider en mede onderzoekers, te betrekken in het onderzoek. Dat is me niet zo goed gelukt, maar ik heb dat nu zeker in mijn oor geknoopt. Ik heb namelijk geleerd dat het heilzaam is om je denken met anderen te delen om het zo nog meer te vormen en eventueel bij te sturen.

Ik hoop dat dit onderzoek een nuttige bijdrage mag zijn voor de gereformeerde theologie. Dan ik bid dat de vorming die ik onder andere hieruit heb ontvangen nuttig en vruchtbaar mag inzetten in het werk in Gods gemeente en tot zijn eer. Glorie aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

Nico Snijder, Kampen, april 2024

Hoofdstuk 1 | Aanleiding en inleiding

Achtergrond

Waarom wordt er in de kerk uit de Bijbel gelezen? ‘Nou, omdat bijbellezen bij het geloof hoort’, zou een antwoord kunnen zijn. Wie gelooft, leest nu eenmaal uit de Bijbel. De kerk leest uit de Bijbel, om daar kennis over God uit op te doen. Met de Nederlandse Geeloofsbelijdenis, Artikel 2, belijdt de gereformeerde kerk dat de Bijbel bij uitstek de plaats is om God te leren kennen. Er zijn twee manieren om God te leren kennen, namelijk de natuur en Gods Woord. Gods Woord is het volkomener middel om God te kennen.¹

Achter een dergelijk antwoord schuilt een lange en complexe geschiedenis. Het bovenstaande antwoord is op zichzelf niet voldoende. Het is van belang om te weten waar we vandaan komen, aldus Charles Taylor. Het verleden is namelijk verweven in het heden. Om te weten waar men op dit moment staat in de geschiedenis met alle complexe ontwikkelingen, moet men naar het verleden kijken. Het verleden vormt het heden. Wie niet weet waar hij vandaan komt, zal zichzelf niet goed kunnen plaatsen. Hij is als het ware zijn connectie kwijt, verbinding met de traditie en met zichzelf.²

De vraag ‘waarom lezen we de Bijbel’ kan niet eenvoudig met een *oneliner* worden beantwoord. Er zijn wel dergelijke *oneliners* ontwikkeld in de gereformeerde traditie, die een poging wagen om een antwoord te geven. Het probleem is dat het antwoord en de geschiedenis erachter complexer is.

Een dergelijke *oneliner* bestaat uit twee woorden. *Sola Scriptura*. Een belangrijke slagzin van de kerk na de reformatie. Het Woord alleen. Wie de vraag ‘waarom leest de kerk uit de Bijbel’ met behulp van het *frame* *Sola Scriptura* beantwoordt kan de volgende redenering volgen: De kerk leest de Bijbel, omdat dat de enige bron is om tot kennis van God te komen. De kerk vergadert zich om het Woord om in het geloof gevormd en versterkt te worden.

Indien de kerk *Sola Scriptura* wil gebruiken als *frame*, moet ze weten waar deze term vandaan komt. *Sola Scriptura* geeft de ontwikkeling in de gereformeerde kerken weer vanaf de reformatie. Oorspronkelijk ging het bij de term *Sola Scriptura* om een discussie rond het gezag in de kerk. De vraag: ‘wie heeft het laatste woord, de kerk en de traditie of de Schrift?’ stond in die discussie centraal.

In de loop van de tijd kan dit aspect van de discussie echter naar de achtergrond verdwijnen. Dan ligt het gevaar op de loer om het *Sola Scriptura* voor het eigen karretje te spannen. Zo wordt het *Sola Scriptura* uit verband getrokken.

¹ *Gereformeerd kerkboek*, Eerste druk (Heerenveen: Royal Jongbloed, 2017), 502.

² C. Taylor, *A Secular Age* (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2007), 29.

Op die manier kan de term *Sola Scriptura* een eigen leven gaan leiden. Bij los gebruik van de term *Sola Scriptura* kan die verworden tot een lege huls, een schelle cimbaal. Die term wordt dan een strijdkreet zonder echte onderbouwing.

De voorafgaande alinea geeft weer hoe complex het bedrijven van theologie kan zijn. Hoe woorden en belijdenissen niet geheel overeenkomen met het sentiment van de praktijk. De woorden 'gevormd en versterkt worden' zijn namelijk soteriologische termen. Het laat zien dat het om meer dan alleen de rede gaat in de theologie. Theologie wordt echter niet in een vacuüm beoefend. De tijdsgeest en de situatie van de kerk beïnvloeden de theologie. De theologie gebruikt woorden als 'vormen' en 'versterken' om antwoord te geven op de vraag waarom we de Bijbel lezen. De tijdsgeest kan deze woorden echter ontkrachten door de aandacht af te leiden van soteriologische termen, en de aandacht alleen te richten op de kennisvraag. Dit fenomeen is me is opgevallen tijdens het doen van dit onderzoek. Dat de theologie, die zijn neerslag vindt in de dogmatiek, aan de ene kant soteriologische taal gebruikt om over de Schrift te spreken. Dat de praktijk aan de andere kant echter duidelijk maakt dat het klimaat van de situatie meer invloed lijkt te hebben. Hoe er in de praktijk over de Schrift gesproken wordt en hoe het wordt gebruikt, lijkt soms tegenover de theologie in de dogmatiek te staan. De praktijk van de theologie kan de nadruk leggen op het kennisgericht lezen van de Schrift.

De lacune van het kennisgericht lezen van de Schrift

De achtergrond van dit onderzoek heeft een biografische kleur.³ Ik ben opgegroeid in Zuid-Afrika, waar er in de gereformeerde traditie het kennisgericht lezen van de Schrift een grote rol speelt. Ik ben opgegroeid met het zoeken van zekere kennis in de Bijbel. De Bijbel is bron en norm. Als je gelooft, een goede gelovige bent, lees je regelmatig in de Bijbel. Daar vind je de zekerheid van het geloof. Het geloof kan dan stelselmatig een systeem worden. De Bijbel wordt in mijn ervaring een soort catalogus om nuttige informatie te zoeken. Deze nuttige informatie wordt dan gebruikt om het geloof te funderen en het systeem te versterken. Deze ervaring vormt de aanleiding voor het doen van dit onderzoek.

³ Een biografische aanleiding van het onderzoek confronteert de onderzoeker met twee uitdagingen. Ten eerste kan het probleem dat de onderzoeker ervaart overdreven worden. Het probleem wordt veralgemeniseerd en geprojecteerd op de context waar het probleem ervaren wordt. Het gevolg is dat de onderzoeker een vooroordeel ontwikkelt ten opzichte van de situatie. In mijn geval kan ik de traditie waaruit ik kom met een vooroordeel benaderen. Het vooroordeel *kán* me helpen om de traditie onder de loupe te nemen en te onderzoeken of mijn gevoel over de lacune klopt. Ik hoop dat dit onderzoek dat voor elkaar krijgt. Ik moet echter uitkijken om mijn probleem niet op alles betrekken en zo belangrijk te achten dat ik de nuance verlies en andere knelpunten over het hoofd zie.

Ten tweede, en het hangt samen met het eerste, zijn biografische problemen ambigu. Voor de buitenwereld is het moeilijk inschatten wat een probleem met mij doet. Het kan daardoor vaag worden. Het is echter niet alleen vaag voor de buitenwereld. Een biografisch gekleurde probleem kan voor een deel gebaseerd zijn op een gevoel, een ervaring die niet empirisch meetbaar is en daardoor ondoorgrondelijk blijft. Daarom is het van belang om een heldere probleemstelling op te stellen. Dan kan ik goed reflecteren wat de knelpunten precies zijn. Daarnaast is het van belang de juiste bronnen te nemen als uitgangspunt en gesprekspartner. Op die manier kan ik mijn gevoel of ervaring op de juiste manier meten en erop reflecteren.

Bij het lezen van onder andere het werk van John Webster⁴, een Anglicaanse theoloog (1955–2016), ben ik achter een lacune van het kennisgericht bijbellezen gekomen. Deze lacune zal ik met behulp van een aantal situaties omschrijven.

Een gevolg van het kennisgericht lezen in mijn geloofsleven is een onpersoonlijke en afstandelijke lezing van de Bijbel. Mijn ervaring is dat ik door het kennisgericht lezen Gods Woord op afstand houd. Cognitief ben ik dan bezig met het Woord, maar het dringt niet door tot mijn hart. Het lezen van de Bijbel na het eten wordt dan een taak die afgehandeld en afgevinkt moet worden. Dan gaat de Bijbel weer dicht, zonder dat het in mijn hart doorgedrongen is. Het lezen van de Bijbel wordt een zoektocht, een struinen door een catalogus naar interessante of nuttige kennis. Ik ben dan meer bezig met het nalopen van mijn geloofssysteem dan met het onderhouden van de omgang met God. Daardoor kan het geloof in mijn leven een geïsoleerde rol gaan spelen. Het geloof is een systeem, een bouwwerk dat ik door de jaren heen, met behulp van mijn geloofsopvoeding, catechese, preken en het lezen van de Schrift heb opgebouwd. Geloofsgesprekken kunnen daardoor het karakter van een expositie hebben. Het wordt een object dat ik als het ware op tafel kan zetten om het ten toon te spreiden. Dit ‘systeemgeloof’ is echter niet opgewassen tegen de ruwe werkelijkheid van het leven.

Dit heb ik gemerkt in het rouwproces na het overlijden van mijn broer. Het verdriet, de rouw, maakte duidelijk dat het geloof niet een eenvoudig systeem is. Aan het geloof als systeem heb ik niet zoveel als ik met de gebrokenheid word geconfronteerd. Door de klaagpsalmen ben ik echter de relatie met God serieuzer gaan nemen. Het uitschreeuwen van mijn verdriet met de woorden van de psalmen bracht me verder. De worsteling met God bemoedigde me meer dan het ‘nalopen’ van mijn geloofssysteem. Dat is een levend geloof. Levende omgang met God. En vanuit de omgang met God kan ik een start maken met het systematisch theologisch nadenken over thema’s en dogma’s van het geloof. Dan draait het echter om de Drie-enige God en niet strikt om de systemen. Dit nuanceverschil hoop ik uit te werken door dit onderzoek.

Ook in mijn eindstage merkte ik het gevolg van de lacune van het kennisgericht lezen. Een gezonde persoonlijke spiritualiteit is een belangrijk aandachtspunt voor de predikant. Ik merkte echter dat mijn antenne voor relationeel lezen niet goed ontwikkeld is. Dat ik de Schrift niet echt lees als omgang met mijn Vader, maar dat het eerder een manier van lezen is om mijn arsenaal aan kennis uit te breiden. De psalmen die ik las, konden wel handig van pas komen tijdens het pastoraat. Het lezen van de Bijbel wordt dan een zaak van interesse en niet van een ontmoeting met de drie-enige God. De spirituele oefening tijdens de stage was niet waardeloos. Ik had echt wel veel aan de psalmen in het pastoraat. Ik merk echter dat ik verlang naar meer. Meer dan alleen functioneel bijbellezen, naar een levende omgang met mijn HEER.

⁴ Het boek dat een grote rol speelde in de aanloop naar deze scriptie is J. Webster, *Holy Scripture: A Dogmatic Sketch*, 7th printing, Current Issues in Theology (Cambridge: Cambridge University Press, 2010). Dat was mijn eerste kennismaking met het werk van Webster en de ervaring zal me de rest van mijn leven bijblijven.

In de reflectie op de lacune van de kennisgerichte lezing van de Schrift viel het me op dat oud en jong met de gevolgen van de lacune worstelen.

In het jongerenwerk krijgt het gevolg van de lacune zijn neerslag in het feit dat jongeren het lastig vinden om Bijbel te lezen. Omdat ze het lastig vinden de Bijbel te lezen, lezen ze er nauwelijks uit. Bijbellezen gebeurt ook niet meer zo vaak aan tafel met het gezin.

De reden hiervoor is meervoudig. We leven in een tijd waar er in het algemeen niet veel wordt gelezen. Er wordt liever via beelden of geluid gecommuniceerd. Dat werpt al een drempel op voor het lezen van de Bijbel. Daarnaast speelt de secularisatie een grote rol. God wordt uit de samenleving gedreven. Het geloof wordt geprivatiseerd en speelt geen actieve rol in het dagelijks leven. En dat dringt door in de huiselijke eredienst. Het leven moet daarnaast maakbaar zijn, waardoor veel druk op prestatie komt te staan. Dat leidt weer tot haast en onrust, ingrediënten die niet bruikbaar zijn in een praktijk van het bijbellezen.

Mijns inziens schiet een kennisgerichte lezing van de Bijbel in deze situatie tekort. In de kennisgerichte benadering van de Schrift komt de lezer er namelijk bekaaid van af. Er wordt niet nagedacht over de vorming van lezers, over hoe de lezers de Bijbel moeten lezen.⁵ Vorming van de lezer is echter een belangrijke taak van de theologie.

Jongeren vinden het moeilijk om de Bijbel te lezen, omdat ze niet geleerd hebben hoe ze dit kunnen doen. Als je alleen maar weet dat de Bijbel het fundament is, weet je nog niet gelijk hoe je de Bijbel moet of kan lezen. Dit probleem laat mijns inziens zien dat de ouders ook niet een juiste vorming gehad hebben. Ik denk dat veel ouders ook niet uit de voeten kunnen met het kennisgerichte lezen van de Bijbel en dat ze geen alternatief hebben geleerd. In die situatie stagneert het lezen van de Schrift. Dit heeft weer gevolgen voor de vorming van de jongeren. Als bijbellezen ze niet wordt geleerd, als ze geen voorbeeld krijgen, dan is het niet gek dat ze niet met de Bijbel uit de voeten kunnen. Hier ligt een belangrijke taak voor de theologie in onze tijd.

Daarnaast worstelt de oudere generatie met dezelfde problemen, of in ieder geval problemen van hetzelfde kaliber als de problemen van de jongeren als de jongeren. Ook zij moeten in de gesecculariseerde tijd hun weg vinden in het geloof en in het bijbellezen. De wereld om hen heen roept al een tijdje dat de Bijbel achterhaald is. Je kunt er geen wetenschappelijke kennis uit opdoen. Dus is het gelijk ook niet de moeite waard. Natuurlijk, iedereen mag zijn eigen hobby hebben, dus als je het leuk vindt om de Bijbel te lezen, doe dat dan gerust. Voor de moderne mens heeft het echter geen zin. Wetenschappelijke kennis doen we er niet uit op. Daar hebben we de exacte wetenschappen voor.⁶

Ik proef een worsteling van de oudere generatie met het onvermogen om de praktijk van het bijbellezen over te dragen aan hun kinderen. Op vragen van tie-

⁵ H. Burger, 'Foundation or Perspective? On the Usefulness of Formation and Epistemology', in *Sola Scriptura: Biblical and Theological Perspectives on Scripture, Authority and Hermeneutics*, onder redactie van A. Huijgen H. Burger en E. Peels, *Studies in Reformed Theology*, vol. 32 (Leiden: Brill, 2018), 64.

⁶ Dit geluid kwam ik tegen bij het lezen van Y. N. Harari, *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*, Revised (London: Vintage, 2017). Bij het lezen van zijn betoog, een beschrijving van

ners waarom ze de bijbel zouden moeten lezen hebben ze geen overtuigend antwoord. Zij doen het omdat ze het van hun ouders hebben overgenomen. Maar heeft het ook echt waarde? En hoe lees je de Bijbel dan?

Er is aandacht nodig voor de vorming van de lezers. Voor de worteling van de Schrift en de lezer in Christus. Het Woord moet gelezen worden in de omgang met Hem.

De bovenstaande observaties worden door Hans Burger onderstreept in zijn schrijven over het funderingsdenken in de moderniteit. In “*Soteriological Perspective of Our Understanding*”⁷ schetst Burger de invloed van het funderingsdenken in de moderniteit. Hij signaleert twee valkuilen van het funderingsdenken, namelijk: 1) een domino-effect dat twijfel in een epistemologisch gecentreerd systeem veroorzaakt en 2) een scheiding tussen tradities in de christelijke kerk bij primaire focus op absolute waarheid.⁸ Het eerste gevaar sluit aan bij de bovenstaande observaties. Dit gevaar wordt door Burger geïllustreerd aan de hand van de zoektocht van H. Kuitert. “*Kuitert’s rational quest for certain knowledge started with the Enlightenment criticism of metaphysics and the empirical reality of human religiosity. In the end, he lost the Reformed heritage in which he grew up.*”⁹ In de rationele zoektocht naar absolute waarheid, een ware kennis van God, kan twijfel leiden tot een domino-effect. Als een steen in het rationele systeem wankelt en valt, sleurt hij de rest van de stenen mee. Het eerste gevaar van het funderingsdenken is dat als één steen van het fundament wegvalt, de rest van het gebouw ook op instorten staat.

Het funderingsdenken verdedigt het gezag van de Schrift. “*The Bible is our foundation. If we cannot trust the Bible for absolute certain knowledge, then everything is subjective.*”¹⁰ Deze houding, zwart-wit denken vanuit een *frame* van absolute kennis, kent twee uitkomsten. Het funderingsdenken kan een gevoel van vertrouwen en overzicht geven. In het moderne denken past dit denkkader erg goed. De moderniteit heeft veel vertrouwen in de rede van de mens. In het klimaat van de moderniteit wordt er daarom in de Schrift naar de absolute kennis gezocht. Het gevoel van vertrouwen kan echter ook veranderen in een gespannen angst. Het funderingsdenken kan namelijk ook een “*self-fulfilling prophecy*” zijn. “*According to foundationalism, knowledge will be either absolutely certain or absolutely subjective. Here we sense the Cartesian anxiety.*”¹¹

de toekomst van de mens, beкроop me het gevoel van: wat als dit waar is? Ik begrijp heel goed dat jongeren, veertigers en zelfs tachtigers door zijn betoog overtuigd worden. De wereld lijkt te laten zien dat we God noch de Bijbel nodig hebben voor onze toekomst. In deze sfeer staat de gelovige. En vraagt hij zich af: waarom lees ik de Bijbel?

⁷ H. Burger, ‘A Soteriological Perspective on Our Understanding’, in *Correctly Handling the Word of Truth*, onder redactie van M. te Velde en G. H. Visscher (Eugene: Wipf; Stock Publishers, 2014), 195–207.

⁸ Burger, ‘A Soteriological Perspective on Our Understanding’, 195–96.

⁹ Burger, ‘A Soteriological Perspective on Our Understanding’, 195–96.

¹⁰ Burger, ‘A Soteriological Perspective on Our Understanding’, 197.

¹¹ Burger, ‘A Soteriological Perspective on Our Understanding’, 198.

In “*Jesus Christ, Hermeneutics, and Scripture*”¹² geeft Burger de ontwikkeling van de schriftleer weer. Hij benadrukt de verhouding tussen de moderniteit en de ontwikkeling van de schriftleer. De schriftleer ontwikkelde in een tijd waarin de focus steeds meer kwam te liggen op de rede, op wetenschappelijke methoden en op het theoretische denken. De theologie volgde in het spoor van de moderniteit waarin het funderingsdenken centraal staat.¹³ De epistemologische focus van de schriftleer vanaf de reformatie is geen vreemd fenomeen, gezien de tijdgeest waarin het ontwikkeld is. Burger pleit er echter voor dat deze benadering niet voldoende is.

Burger wil door het aanwijzen van deze valkuilen en problemen pleiten voor een andere benadering. Het funderingsdenken, dat voortkomt uit de moderniteit met een primaire focus op epistemologische vragen en zoeken naar absolute kennis, voldoet niet als een denkkader voor de theologie en de schriftleer. Hij wil weg van de epistemologische kaders en wil naar de soteriologische kaders van de schriftleer.

Het werk van Webster geeft ook deze richting aan. Het Woord moet gelezen worden in de relatie met God, in de *economie van het heil* zoals Webster het noemt. Het gaat in het lezen van de Bijbel om een levende omgang met God. Het lezen van de Schrift in de economie van het heil geeft ruimte aan de bevinding in het geloof.

Het lezen van Gods Woord in de *economie van het heil* wordt dan een levende omgang met God. Zo leer ik mijn HEER kennen, niet alleen cognitief, maar ook affectief. Het geloof wordt niet alleen gefundeerd op kennis, maar in de eerste plaats op de relatie die God met mij wilt aangaan. Gehoorzaamheid aan het Woord van God is niet gehoorzaamheid aan de Bijbel, maar aan God, mijn hemelse Vader.

De hypothese van dit onderzoek is dat de theologie van Webster mijn visie op het Woord, de schriftleer en hermeneutiek kan verrijken. Dat zijn theologie een vruchtbaar alternatief kan bieden voor de epistemologische focus van de schriftleer. Om dit concreet te maken, zal ik de theologie van Webster vergelijkend naast mijn traditie plaatsen. In dit onderzoek zullen J. van Genderen (1923–2004) en W.H. Velema (1929–2019) de stemmen van de gereformeerde traditie in Nederland vertegenwoordigen. Van Genderen en Velema zijn de auteurs van de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*¹⁴. Hun theologie representeert in dit onderzoek het klassiek-gereformeerde denken. Dit klassiek-gereformeerde denken speelt in dit onderzoek de rol van de gesprekspartner tegenover de theologie van Webster. Het doel van dit onderzoek is om de theologie van John Webster en die van J. van Genderen en W.H. Velema met elkaar te vergelijken om te zien welke aspecten uit hun theologie elkaar kunnen versterken en om praktische aanbevelingen te geven voor het lezen van de Schrift in de relatie met de Drie-enige God.

¹² H. Burger, ‘Jesus Christ, Hermeneutics, and Scripture: From Epistemology to Soteriology’ 2024.

¹³ Burger, ‘Jesus Christ, Hermeneutics, and Scripture’, 21.

¹⁴ *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* (Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, 1992).

Belang van het onderzoek

De beschrijving van de lacune van het kennisgericht lezen van de Bijbel accentueert de relevantie van dit onderzoek. Dit onderzoek hoopt een waardevolle bijdrage te leveren aan het discours van de systematische theologie op het gebied van de schriftleer. De knelpunten rond de epistemologisch gecentreerde benadering vraagt om een systematisch theologische reflectie op vruchtbare alternatieven. De gereformeerde theologie heeft behoefte aan een doordienking van de schriftleer die op een passende manier aan kan sluiten bij de huidige context.

Ik ben ervan overtuigd dat de traditie waaruit ik kom, in dit onderzoek gerepresenteerd door de theologie van Van Genderen en Velema, baat heeft bij het gesprek met Webster. Het gesprek kan nieuwe details naar voren brengen. Er kunnen verrassende overeenkomsten aan het licht komen en nieuwe verbindingen ontstaan. Ik hoop dat dit onderzoek mij kan helpen om in overtuiging in de traditie van de gereformeerde theologie te staan. En om in gesprek met Webster een theologie te vormen die deze traditie versterkt en bruikbaar maakt voor de situatie van de gereformeerde theologie anno 2024.

Persoonlijk heb ik, met het oog op de predikantschap, belang bij dit onderzoek. Ik heb tijdens de specialisatie een gelovige en vrome omgang met de Schrift bij John Webster geproefd. Ik vind het inspirerend hoe hij zijn schriftleer vormgeeft. Ik verlang naar de levende omgang met de Schrift, het lezen van de Schrift in de economie van het heil. De schriftleer van Webster is een welkome en adequate aanvulling op mijn schriftleer. En daardoor ook voor de hermeneutiek.

In het verlengde hiervan is het onderzoek van belang voor de praktijk van de predikant. Als predikant mag ik D.V. dienaar van het Woord zijn. Een gezonde spiritualiteit is noodzakelijk voor het werk van de predikant. Ik hoop met dit onderzoek een aantal praktische aanbevelingen te formuleren voor een gezonde en levende omgang met Gods Woord.

Dit onderzoek zal voor mezelf fungeren als een bouwsteen voor mijn visie op de theologische hermeneutiek. Webster argumenteert in *Word and Church* dat de mate van theologie in de theologische hermeneutiek vaak tegenvalt. Er wordt heel veel aandacht besteed aan de ontwikkeling in filosofische en sociologische studies rond hermeneutiek en communicatie. De theologische hermeneutiek moet volgens Webster juist gekenmerkt worden door een degelijke theologische doordienking. De dogmatiek heeft recht van spreken in de theologische hermeneutiek.¹⁵ Daarom steekt Webster onder andere ook in op de schriftleer en de plaatsing van de schriftleer op de juiste positie in de dogmatiek. Aan de theologische hermeneutiek moet een goede theologie ten grondslag liggen.

Ik doe dit onderzoek allereerst voor het aangezicht van mijn Vader. Theologie –sterker nog, het hele leven– speelt zich namelijk af *coram Deo*. Ik doe dit onderzoek tot eer van zijn naam. Dat is waar het in de dogmatiek om draait, zegt Webster. Hij geeft een prachtige definitie van de dogmatiek, die ik ook als uitgangspunt neem:

¹⁵ Zie J. Webster, *Word and Church: Essays in Christian Dogmatics* (Edinburgh: T&T Clark, 2001), 49–58.

[...] Christian dogmatics, that delightful activity in which the church praises God by ordering its thinking towards the gospel of Christ.¹⁶

Het is mijn bede dat dit onderzoek mij mag helpen om mijn denken te richten op het evangelie van Christus. Moge de Drie-enige God —Vader, Zoon en Heilige Geest— mijn hart richten op Hem. Dat mijn denken en schrijven mag zijn tot eer van zijn heilige Naam en dat mijn denken gevormd mag worden door de werkelijkheid van de economie van het heil. Dat mijn denken en handelen in het geloof een aanvaarding mag zijn van het heil in Christus. Dat mijn denken door het heil gevormd mag worden en dat ik in geloof zo mag participeren in de economie van het heil.

Probleemstelling

Dit onderzoek verdiept zich in de schriftleer van John Webster en evalueert welke elementen van zijn schriftleer de schriftleer van Van Genderen en Velema kan versterken. Met als doel om voor de praktijk van het bijbellezen tot praktische aanwijzingen te komen voor een levende omgang met de Schrift.

De schriftleer van van Genderen en Velema is de gesprekspartner van Webster, omdat hun theologie het klassiek-gereformeerde denken representeert. Het onderzoek hoopt een rol te spelen in het theologisch discours van de gereformeerde traditie, om het klassiek-gereformeerde denken te verrijken en te verdiepen. Met als doel de gereformeerde theologie een vruchtbare rol te laten spelen anno 2024.

Ik zal het onderzoek uitvoeren met behulp van de volgende hoofdvraag:

Welke elementen van de schriftleer van John Webster kunnen de schriftleer van Van Genderen en Velema versterken met het oog op een levende omgang met Gods Woord?

Er is een aantal thema's en vragen die onderzocht moeten worden om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag. Ik hoop de hoofdvraag te beantwoorden door middel van vier deelvragen, die elk een hoofdstuk van het onderzoek zullen beslaan.

Hoofdstuk 2 | Hoe ziet de schriftleer van John Webster eruit? De eerste stap in het onderzoek is om de schriftleer van Webster te analyseren. En om er een beschrijving van te geven. Wat zijn de bouwstenen van zijn schriftleer? Wat zijn de belangrijke termen of concepten en hoe werken ze samen om zijn schriftleer te vormen? Ik zal ook letten op de plaats van de schriftleer in de theologie van Webster. Welke rol speelt de schriftleer? Waar plaatst Webster de schriftleer in zijn dogmatiek? Deze vragen zal in hoofdstuk twee beantwoord worden.

¹⁶ Webster, *Word and Church*, 1.

Hoofdstuk 3 | Welke reflecties geeft Webster over de implicaties van zijn schriftleer voor de praktijk van het bijbellezen? Dit hoofdstuk zal gericht zijn op de reflecties die Webster geeft over de implicaties van zijn schriftleer op de praktijk van het bijbellezen. Daarbij gebruikt hij onder andere Bonhoeffer als voorbeeld. Daarom zal dit hoofdstuk ook aandacht schenken aan het gedachtegoed van Bonhoeffer dat door Webster expliciet genoemd wordt. Deze implicaties zullen in de conclusie van belang zijn om tot praktische aanbevelingen te komen.

Hoofdstuk 4 | Hoe ziet de schriftleer van Van Genderen en Velema eruit? Om het gesprek tussen Webster en Van Genderen en Velema te laten plaatsvinden, is het van belang om ook een helder beeld te hebben van de schriftleer van Van Genderen en Velema. Dit hoofdstuk analyseert en beschrijft de schriftleer van Van Genderen en Velema. Ook wordt onderzocht welke plaats en rol de schriftleer krijgt in de dogmatiek van Van Genderen en Velema.

Hoofdstuk 5 | Welke reflecties geven Van Genderen en Velema over de implicaties van hun schriftleer voor de praktijk van het bijbellezen? Na de beschrijving van de schriftleer van Van Genderen en Velema staat de reflectie over de implicaties van hun schriftleer voor de praktijk van het bijbellezen centraal. Deze implicaties zullen in de conclusie van belang zijn om tot praktische aanbevelingen te komen.

Hoofdstuk 6 | Conclusie In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de hoofdvraag. Na het analyseren van de schriftleer van Webster en Van Genderen en Velema, zullen hieruit praktische aanbevelingen geformuleerd worden voor het lezen van de Schrift in de predikantspraktijk.

Hoofdstuk 7 | Vervolgonderzoek Aan het eind van het onderzoek zal ik een voorstel voor vervolgonderzoek verwoorden.

Theoretisch kader

Het theoretisch kader van het onderzoek is het veld van de systematische theologie. Systematische theologie, of zoals het ook genoemd wordt: dogmatiek, is het vakgebied in de theologie waar de wetenschapper op een intellectueel-fatsoenlijke manier over het geloof in God nadenkt. In de systematische theologie gaat het om een rationeel-geordende bespreking of uiteenzetting waarvan God het onderwerp is.¹⁷

Dit heeft invloed op de manier van onderzoek doen en op de uitkomst of op het doel van het onderzoek. Het onderzoek dat ik ga uitvoeren richt zich daarom op literaire bronnen en niet primair op de praktijk van de kerk. De praktijk en theorie zijn natuurlijk nooit volledig van elkaar gescheiden, maar de systematische theologie kenmerkt zich niet door empirisch onderzoek.

¹⁷ G. van den Brink en C. van der Kooi, *Christelijke dogmatiek: Een inleiding*, Vijfde herziene druk (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2015), 24.

Deze inkadering is nog niet voldoende. De systematische theologie omvat namelijk zoveel verschillende thema's en vragen. Om theologisch na te denken over de hermeneutiek, moet ik naar de schriftleer kijken. De schriftleer is dus het specifieke kader waarin ik mijn onderzoek plaats.

De schriftleer staat echter niet geïsoleerd van andere thema's in de systematische theologie. Vooral niet als ik de waarschuwing van de verkeerde plaatsing van de schriftleer van Webster serieus neem. De schriftleer is verbonden aan de triniteitsleer en de soteriologie.

Deze verbondenheid geeft ook een aantal vooronderstellingen weer. Webster zegt namelijk dat de leer van de openbaring en de schriftleer logisch op de triniteitsleer en soteriologie volgt.¹⁸ Daarom moet er in de schriftleer gekeken worden naar de andere dogma's. We denken na over de Schrift, canon en schriftleer, omdat onze liefdevolle God zich in zijn Woord aan ons openbaart. Het is echter niet de openbaring die God liefdevol maakt. God is liefdevol en besluit uit liefde om zich in de Schrift te openbaren. Er bestaat dus geen gelijkwaardige correlatie tussen Schrift en God. De Schrift kan namelijk niet zonder God, maar God zou in principe wel zonder de Schrift kunnen. Hij heeft er echter voor gekozen om de Schrift te gebruiken als een middel om contact te maken. Om de levende omgang met Hem mogelijk te maken.

Het voert echter te ver om een complete triniteitsleer en soteriologie voor dit onderzoek uit te werken. De focus van het onderzoek zal liggen op de schriftleer. Het vraagt om oplettendheid om de verbinding met de triniteitsleer en de soteriologie op te kunnen merken. Dat is namelijk de claim van Webster, dat de Schrift in de economie van het heil gelezen moet worden.

Het onderzoek spitst zich ook toe op de praktijk van het bijbellezen. Dit staat in lijn met wat H. Burger¹⁹ zegt over de Systematische theologie. Volgens Burger is het wenselijk dat het Systematisch Theologische onderzoek leidt tot praktische aansporingen of aanbevelingen voor de gemeente. Hij schrijft:

Theology is critical reflection on the practice of the church aimed at helping to communicate the gospel of Jesus as clearly as possible and to enable the members of the church to live in Christ and in the Spirit in communion with God and with each other to the glory of God.²⁰

Om deze rede zal de scriptie uitlopen op een praktische reflectie op de winst van dit onderzoek voor de praktijk van het bijbellezen. Uit deze reflectie zullen de praktische aanbevelingen voortkomen.

Definities en terminologie

In deze scriptie worden een aantal termen gebruikt die vooraf gedefinieerd of vastgesteld moet worden. Dit is van belang voor het onderzoek omdat de-

¹⁸ Webster, *Word and Church*, 26.

¹⁹ *Being in Christ: A Biblical and Systematic Investigation in a Reformed Perspective* (Eugene: Wipf & Stock, 2008).

²⁰ Burger, *Being in Christ*, 7.

ze termen een centrale rol spelen. Door een heldere definiëring is het duidelijk hoe deze termen in dit onderzoek gebruikt worden.

Definities

Schriftleer De schriftleer is een van de thema's die in de dogmatiek een plek krijgt. In de schriftleer wordt er systematisch theologisch nagedacht over de Schrift en hoe God de Schrift gebruikt. De schriftleer houdt zich bezig met het denken over en formuleren wat de Schrift als Woord van God is en hoe God erdoorheen in zijn gemeente werkt.²¹

Economie van het heil Webster gebruikt de term *saving economy* voor de inbedding van de schriftleer. In het tweede hoofdstuk zal ik een uitgebreider beschrijving geven van wat Webster hiermee bedoelt. Nu volstaat een korte definitie. Als Webster het over *economy* heeft, komt daar een heel betekenisveld in mee. In het Grieks betekent het woord 'οἰκονόμος' (*oikonomos*) huishouden, bestuur over het huishouden.²² In het lezen van het werk van Webster zie ik dit betekenisveld doorschemeren. De *economie van het heil* gaat als het ware om het huishouden van de Drie-enige God.

Nader gespecificeerd heeft de *economie van het heil* te maken met de soteriologie, de verlossingsleer. Het gaat om het verlossingswerk van de drie-enige God.

De economie van het heil speelt een centrale rol in dit onderzoek. Deze term bestaat uit meerdere woorden die om een definitie vragen. De bovenstaande definiëring gaat over het eerste deel, over de *economie*. Het woordje *heil* vraagt ook om een definitie. De volgende werkdefinitie volstaat voor dit onderzoek. Onder de term 'heil' wordt in dit onderzoek het volgende begrepen:

Het heil is: Door Christus' bloed vrijgekocht van de macht van de dood en de zonde, hersteld in de relatie met God, aangenomen als kind met de belofte van herstel in de toekomst, met de Geest als onderpand en eersteling van de oogst.

De economie van het heil gaat dus om Gods heilshandelen door de geschiedenis heen tot op de dag van vandaag, in de tijd voor de voltooiing van het heilswerk bij de terugkomst van Christus. Het is dus meer dan alleen een theorie, het gaat om Gods betrokkenheid met deze wereld, met het leven van de gelovige. De gelovige wordt opgenomen in deze heilseconomie door Gods zelfopenbaring.

John Webster gebruikt natuurlijk niet de Nederlandse term in zijn werk. Webster hanteert de term *saving economy*. Ik zal echter de vertaling van deze term, namelijk: economie van het heil, gebruiken in dit onderzoek.

²¹ K. J. Vanhoozer, 'Holy Scripture', in *Christian Dogmatics: Reformed Theology for the Church Catholic*, onder redactie van M. Allen en S. R. Swain (Grand Rapids: Baker Academic, 2016), 31.

²² J. Murre, *Lexicon Nieuwe Testament: Alle Griekse woorden in het Nieuwe Testament: betekenissen, grammaticale vormen en hun Hebreeuwse en Aramese equivalenten*, Tweede druk (Vught: Uitgeverij Skandalon, 2009), 558.

Kennisgericht lezen Kennisgericht lezen, of de kennisgerichte lezing, definiëer ik als de omgang met de Schrift waar het verstand of de rede het primaat heeft.

Epistemologie Epistemologie is een discipline in de filosofie die zich bezighoudt met het nadenken over het vermogen om te kennen. De epistemologie buigt zich over de vragen naar de definiëring van wat kennis is, welke condities eraan verbonden zijn en ook welke grenzen er aan ons kennen verbonden zijn.²³

Prolegomena Wie zich verdiept in de systematische theologie kan niet om de term prolegomena heen. Met de prolegomena wordt in dit onderzoek bedoeld op de inleiding op de systematische theologie of de dogmatiek. Het gaat letterlijk om de dingen die vooraf gezegd worden. De prolegomena ontstonden in de tijd van de Scholastiek, toen de theologie een meer wetenschappelijk karakter kreeg. Als wetenschap moest het zijn eigen methode krijgen en die methode wordt in de prolegomena besproken.²⁴

Verhelderende Terminologie

Dit onderzoek is opgebouwd uit twee delen, een deel dat handelt over Webster en zijn schriftleer en een deel dat handelt over de schriftleer van Van Genderen en Velema. Deze auteurs gebruiken verscheiden termen op verschillende manieren in hun schriftleer. Voorafgaand aan het onderzoek is het daarom belangrijk om deze termen helder neer te zetten. Daaruit blijkt dat de auteurs andere, soms zelfs tegenovergestelde, termen gebruiken om hetzelfde thema te bespreken. Voor dit onderzoek zijn de volgende combinaties van termen belangrijk:

1. 'Holy Scripture/Word' en 'Scriptures' of 'Bible'
2. 'Openbaring' en 'Heilige Schrift' of 'Woord'

Hierboven noem ik twee groepen termen die een betekenisveld met zich meedragen. De termen wijzen naar óf Gods betrokkenheid bij de Schrift, zijn rol, óf de rol van de mens of de menselijke kant ervan.

Webster gebruikt het woord *Holy Scripture* en *Word (of God)* in de context van Gods handelen. Dat is Gods communicatieve aanwezigheid in de Bijbel. Bij van Genderen en Velema wordt de term 'openbaring' eerder gebruikt in dit kader.

²³ R. Audi, red., *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Reprint (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 233.

²⁴ Zie voor een boeiende beschrijving van deze ontwikkeling hoofdstuk 2 van R. A. Muller, *Post-Reformation Reformed Dogmatics: The Rise and Development of Reformed Orthodoxy, ca. 1520 to ca. 1725*, Second Edition, vol. One, Prolegomena to Theology (Grand Rapids: Baker Academic, 2003), o.a. p.120

Aan de ‘menselijke’ kant gebruiken van Genderen en Velema juist de term ‘Heilige Schrift’ als fysiek object dat we in onze handen kunnen houden. Webster gebruikt juist termen als ‘*scriptures*’ en ‘*Bible*’ om dit uit te drukken.²⁵

Met deze termen proberen deze theologen het mysterie van Gods levende stem en de fysieke Bijbel die we lezen aan elkaar te verbinden én ook een manier te vinden om over de Goddelijke en menselijke kant van de Bijbel na te denken en er een theologie voor te schrijven.

Methode

De hoofdvraag van het onderzoek heeft een analyserend en vergelijkend karakter. De veronderstelling van dit onderzoek is dat de theologie van Webster mijn schriftleer kan verrijken. De vraag is hoe en in welke mate.

Ik zal het werk van Webster analyseren door me te focussen op zijn schriftleer. Hierbij gebruik ik de termen ‘*economie van het heil*’ en ‘*luisteren*’ als filter bij de analyse. Ik wil kijken welke rol die twee termen spelen in de schriftleer van Webster.

In het derde hoofdstuk zal ik de schriftleer van Van Genderen en Velema analyseren. Ik zal in het bijzonder op twee aspecten letten. Ten eerste wil ik analyseren in hoeverre zij nadruk leggen op het kennisgericht lezen van de Schrift. En ten tweede wil ik letten op de rol die het economie van het heil speelt.

Naast het analyserende karakter heeft dit onderzoek ook een evaluerend karakter. Als ik namelijk de vraag stel *hoe de theologie van Webster mijn schriftleer kan verrijken*, moet ik mijn eigen schriftleer ook onder de loupe nemen. Omdat ik in de gereformeerde traditie sta, zal ik de gereformeerde schriftleer van Van Genderen en Velema als gesprekspartner gebruiken. Ik kan de aandachtspunten die ik bij Webster vind vergelijken met hun schriftleer. Op die manier kan ik een beargumenteerde beschrijving geven hoe de theologie van Webster mijn schriftleer verrijkt. Deze beschrijving vindt zijn neerslag in hoofdstuk 6.

Het is de taak van de theologie om de kerk, de gemeente van Christus, te ondersteunen en op te bouwen.²⁶ Theologie moet niet een eigen leven gaan leiden. Dat het enkel cognitieve hoogstandjes zijn waarmee wetenschappers elkaar de loef afsteken.

Om dit onderzoek van waarde te laten zijn voor de theologie gebruik ik de vijf aspecten die Hans Burger in zijn proefschrift noemt. De systematische theologie moet:²⁷

1. Adequaat reageren op de vragen en eisen van de context;
2. In continue verbinding staan met de traditie;
3. Zo goed als mogelijk recht doen aan het relevante bijbelse materiaal;
4. Conceptueel coherent en zo consistent als mogelijk zijn;
5. Uitlopen op aanbevelingen voor de praktijk van de kerk.

²⁵ Voor het onderscheid tussen de verschillende termen verwijs ik onder andere naar: Webster, *Holy Scripture*, 5–41 (hoofdstuk 1, met name p.5–8) en Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 68 ev..

²⁶ J. Webster, *Holiness* (London: SCM Press, 2003), 3.

²⁷ Burger, *Being in Christ*, 24–25.

Ik hoop met dit onderzoek antwoord te geven op de roeping van de theologie om het denken te richten op het evangelie. Om in verbinding met de traditie kritisch na te denken over de schriftleer om zo tot een aanbeveling voor de praktijk te komen.

Hoofdstuk 2 | Schriftleer van John Webster

Inleiding

In dit hoofdstuk staan de analyse en beschrijving van de schriftleer van John Webster centraal. Door middel van de boeken *Word and Church*²⁸, *Holy Scripture*²⁹, *Confronted by Grace*³⁰ en *God Without Measure, Volume 1*³¹ wordt de schriftleer van John Webster weergegeven.

De analyse van Websters Schriftleer wordt in twee stappen uitgewerkt. Ten eerste wordt beschreven welke plaats die de schriftleer inneemt in het grote plaatje van Websters theologie. Ten tweede worden de bouwstenen van Websters schriftleer weergegeven.

Plaats die de schriftleer inneemt in de theologie

In beide boeken *Word and Church* en *Holy Scripture* begint Webster met het belang van de juiste plaats van de schriftleer in de theologie. Hij onderbouwt dit met drie argumenten.

Ten eerste is het van belang om daardoor duidelijk te maken hoe de HEER de Schrift gebruikt in de economie van het heil. Een van de belangrijkste taken van de schriftleer is het nadenken over de plaats die de Schrift in de theologie inneemt. De dogmatische schets die Webster geeft in *Holy Scripture* houdt zich bezig met een ontologie van de Schrift. Hierin staat centraal dat het proces rond het ontstaan en aanvaarden van de schrift ondergeschikt is aan Gods zelfopenbaring. Er hoort daarom een definitieve volgorde te zijn in het denken over de Schrift. “*Most of all, both the text and the processes surrounding their reception are subservient to the self-presentation of the triune God, of which the text is a servant and by which readers are accosted, as by a word of supreme dignity, legitimacy and effectiveness.*”³²

Indien deze volgorde niet gevolgd wordt, ontstaat er een wanordelijke ontologie van de Schrift. De gevaren van deze wanordelijke ontologie zijn: (1) “*the isolation of the text both from its place in God’s revelatory activity and from its reception*

²⁸ Webster, *Word and Church*.

²⁹ Webster, *Holy Scripture*.

³⁰ J. Webster, *Confronted by Grace: Meditations of a Theologian* (Bellingham: Lexham Press, 2015).

³¹ J. Webster, *God Without Measure: Working Papers in Christian Theology*, vol. I: God and the Works of God (London: T&T Clark, 2016).

³² Webster, *Holy Scripture*, 6.

*in the community of faith [...] en (2) “[a] somewhat different kind of disorder results when the term ‘Holy Scripture’ is expounded in such a way that its primary (or sometimes exclusive) reference is to the uses of the biblical texts made by the readers, and only secondarily (if at all) to the place of the texts in the economy of God’s communicative grace.”*³³

De taak van de schriftleer is om duidelijk te maken welke rol de Schrift speelt in Gods zelfopenbaring, de daden van de drie-enige God die een reddende gemeenschap vormt en onderhoudt, waarin Hij zich bekendmaakt.³⁴

Ten tweede is de juiste plaatsing van de Schriftleer belangrijk, omdat er een risico aan verbonden is wanneer dit niet gebeurt. De Schrift wordt op de verkeerde plaats in de theologie gezet als zij uit de context van de economie van het heil gehaald wordt en een strikt funderende taak in de theologie krijgt. Daardoor krijgt de Schrift een beperkte epistemologische rol in de theologie, terwijl de schriftleer juist een leerstelling is die logisch moet voortvloeien uit de triniteitsleer, uit Gods betrokkenheid in deze wereld en omgang met zijn schepselelen.³⁵

Webster ziet een misvorming van de schriftleer door aan de ene kant de poging om de schriftleer te verdedigen en te formuleren vanuit de gebruikelijke moderne intellectuele denkrichting. De schriftleer krijgt een strikt funderende taak en wordt daardoor een epistemologische leerstelling. Aan de andere kant wordt de schriftleer vervormd omdat het losgezongen raakt van de triniteitsleer, soteriologie en pneumatologie. Als er in de dogmatiek op deze minimalistische manier gesproken wordt over de schriftleer en de openbaring, dan gaat het niet om *“the life-giving and loving presence of the God and Father of our Lord Jesus Christ in the Spirit’s power among the worshipping and witnessing assembly[...].”* Dan worden de schriftleer en openbaring bij wijze van spreke achter een gordijn geplaatst, wordt er over de openbaring gesproken als een *“[...] arcane process of causality whereby persons acquire knowledge through opaque, non-natural operations.”*³⁶

De schriftleer wordt door deze beperkte visie in de prolegomena geplaatst, om als funderend epistemologisch argument te dienen. De schriftleer wordt dan overvraagd met taken waar het niet voor bedoeld is. De juiste bedding is de economie van het heil.

Ten derde is het van belang om de schriftleer dogmatisch te doordenken omdat de heiligheid en het gezag van de Schrift op het spel staan. Het is belangrijk om over de schriftleer na te denken, om te voorkomen dat er op twee verkeerde manieren naar de Schrift wordt gekeken: *“My suggestion, then, is that, if the canon is not to be seen as (at best) an arbitrary or accidental factor in Christian religious history, or (at worst) an instrument of political wickedness, it requires careful dogmatic articulation”*³⁷ Als er op deze bovengenoemde manieren tegen de Schrift wordt aangekeken, dan wordt de Schrift in de natuurlijke sfeer geplaatst. De mens krijgt een te grote rol in het ontstaan van de Schrift. De Schrift wordt dan gezien als een product dat ontstaan is door menselijk toedoen. Zo wordt de mens coauteur van

³³ Webster, *Holy Scripture*, 6.

³⁴ Webster, *Holy Scripture*, 8.

³⁵ Webster, *Word and Church*, 9.

³⁶ Webster, *Holy Scripture*, 12.

³⁷ Webster, *Word and Church*, 10.

de Schrift. Op die manier staat de mens boven de Schrift en verliest de Schrift het gezag.

Wat is dan de juiste plaats van de schriftleer in de theologie? Deze vraag kan vanuit het werk van Webster als volgt samengevat worden beantwoord: De juiste plaats van de schriftleer is de economie van het heil in de context van de triniteitsleer. De openbaringsleer, en daardoor in het verlengde ook de schriftleer, is een *corollary doctrine*, een leerstelling die logisch volgt op een eerdere leerstelling. De openbaringsleer volgt logisch op de triniteitsleer.³⁸

Deze logische volgorde is voor Webster heel belangrijk. Omdat Webster deze volgorde aanhoudt kan hij zeggen dat de plausibiliteit van de openbaring van de dogma's van God, de triniteitsleer en de soteriologie afhangt. De triniteitsleer en soteriologie geven de schriftleer als het ware recht van spreken. Het is God die de schriftleer aanvaardbaar, plausibel maakt. De openbaring kan namelijk niet zonder God, maar God kan in principe zonder de openbaring.

Dit is dus de reden waarom de leer van de openbaring, en in verlengde daarvan onder andere de schriftleer, verbonden zijn aan de triniteitsleer, soteriologie en inspiratieleer. *“Theological talk of divine revelation is a corollary of other pieces of Christian teaching; it seeks to identify the consequences for our knowledge of God of the fact that, as Father, Son and Spirit, God freely discloses his being and ways to his creatures as part of the saving economy of divine mercy.”*³⁹

Webster vraagt aandacht voor een trinitarische en soteriologische beschrijving van de openbaringsleer en de soteriologie. De kern van deze beschrijving is dat de drie-enige God een reddende gemeenschap met de mensheid scheidt en onderhoudt en dat Hij zich op deze manier bekendmaakt.⁴⁰

Indien de theologie echter het trinitarische karakter van de schriftleer en de identiteit van Degene die zich openbaart uit het oog verliest, kan het vervallen in houterige deïstische taal.⁴¹ De deïstische taal spreekt op een causale manier over de openbaring. God zou dan de openbaring gegeven hebben, het zou bij wijze van uit de hemel gevallen zijn, waarna God zijn handen er vanaf trekt. Wij moeten dan met onze rede de theologische kennis en waarheid uit die openbaring distilleren. Het hangt dan van de mens en onze rede af of we God leren kennen vanuit de Schrift.

Het gaat om een nuance, aandacht voor de juiste dingen. Als we de triniteitsleer en soteriologie uit het oog verliezen bij het denken over de openbaring, komen we snel bij een soort epistemologische leerstelling. Dan verliezen we uit het oog waar het in de openbaring over gaat. Of liever, wie er en wat er in de openbaring naar me toe komt.

In het licht van de plausibiliteit van de openbaring door de triniteitsleer is de discussie rond de volgorde van het *principium cognoscendi* en het *principium essendi* van belang.

³⁸ Webster, *Word and Church*, 26; Webster, *Holy Scripture*, 16–17.

³⁹ Webster, *Word and Church*, 26.

⁴⁰ Webster, *Word and Church*, 27.

⁴¹ Webster, *Word and Church*, 26.

In de geschiedenis, die haar neerslag krijgt in de belijdenissen, zijn er twee manieren om de volgorde van het *principium cognoscendi* en het *principium essendi* te ordenen, schrijft Richard Muller (1948):⁴²

1. Op de eerste plaats komt het *principium cognoscendi*, de Schrift, om vanuit de Schrift te komen tot de dogma van God, het *principium essendi*.
2. Eerst stellen dat er een God is, het *principium essendi* en vervolgens kijken naar zijn openbaring, *principium cognoscendi*, en ten slotte tot een uitgebreider triniteitsleer te geven.

De eerste manier lijkt het eenvoudigst, maar er zijn twee redenen waarom de tweede optie beter is:

1. Theologisch: Er bestaat een nauwe, intieme verhouding tussen de twee *principia*. We kunnen God niet ten volle kennen zonder de Schrift, zijn openbaring, maar we hebben de openbaring alleen omdat God het geeft. De schriftleer veronderstelt de Godsleer, en in het verlengde hiervan veronderstelt het *principium cognoscendi* het *principium essendi*.
2. Historisch: De focus op de schriftleer komt pas na de reformatie aan het licht. De schriftleer is een reactie op een bepaalde situatie. Er is dus een verband tussen de discussie van het gezag (*sola scriptura*) en de aandacht voor de schriftleer.

Webster onderstreept deze gedachte. Als hij het proces van canonisering beschrijft, zegt hij dat de richting van de theologie van het *principium essendi*, God, naar het *principium cognoscendi*, de Schrift, moet bewegen.⁴³

De triniteitsleer is van groot belang voor de schriftleer en openbaring. Het is namelijk deel van de identiteit van de triniteit, dat de triniteit zich openbaart. “*The integration of the doctrines of Trinity and revelation is always threatened when revelation isolated from consideration of the being of God, becomes a theological epistemology and is developed in such a way as to furnish a non-dogmatic prologue to dogmatics proper.*”⁴⁴ Door de focus op de epistemologische lezing, verliest de lezer de drie-eenheid en de economie van het heil uit het oog.

Webster zegt in verband hiermee dat hij daarom een voorkeur heeft voor de term ‘Woord van God’ boven ‘Openbaring’ (*revelation*). Openbaring is te abstract en te gebonden aan epistemologische funderingsdenken. ‘*Word of God*’ geeft beter aan welke voor kennis het gaat en hoe deze kennis wordt overgedragen, namelijk door de “*personal act of divine self-articulation, embodied in Jesus Christ, and thus helps us to focus on the axiom on which all else rest: as this one, God is and speaks.*”⁴⁵

De leer van de Schrift en de Canon begint bij de openbaring van God. De openbaring ligt daaraan ten grondslag. De schriftleer bouwt dus voort op de ‘dogma’ van de openbaring.

⁴² R. A. Muller, *Post-Reformation Reformed Dogmatics: The Rise and Development of Reformed Orthodoxy, ca. 1520 to ca. 1725*, Second Edition, vol. Two, Holy Scripture, The Cognitive Foundation of Theology (Grand Rapids: Baker Academic, 2003), 152.

⁴³ Webster, *Word and Church*, 35.

⁴⁴ Webster, *Word and Church*, 65.

⁴⁵ Webster, *Word and Church*, 66.

Men kan niet over de openbaring spreken in termen van een dogma, zoals bijvoorbeeld over de drie-eenheid gesproken kan worden. De openbaring is meer een *modus operandi*, een handeling van God die logisch volgt (*corollary*) op de triniteitsleer en de soteriologie.⁴⁶

De openbaring is een logisch gevolg van de triniteitsleer. Omdat het Gods karakter is, openbaart Hij Zichzelf. Daarom is het een logisch gevolg en niet een losstaand dogma.

Bouwstenen van de schriftleer van John Webster

Webster maakt duidelijk welke plaats de schriftleer moet innemen in de theologie. Dat de schriftleer niet een geïsoleerde funderende rol moet spelen, maar dat de schriftleer een centrale plaats inneemt in Gods omgang met de mens. De schriftleer vindt zijn plaats in de economie van het heil, moet geworteld zijn in de triniteitsleer. Het volgende onderdeel in de analyse van de schriftleer van John Webster is de beschrijving van de bouwstenen in zijn schriftleer. De bouwstenen van zijn schriftleer zijn: (1) de inspiratieleer, waarin openbaring, heiligmaking en inspiratie een rol spelen (2) canonisering, (3) het sacramentele karakter van de Schrift en (4) de rol van de economie van het heil.

Inspiratieleer | *Revelation, Sanctification and Inspiration*

Webster begint zijn dogmatische schets over *Holy Scripture* met de beschrijving van zijn openbarings- en inspiratieleer. Hij begint met het nadenken over “*the Bible as Holy Scripture in a dogmatic projection by arguing that an essential task of the term ‘Holy Scripture’ is to indicate the place occupied by the biblical text in the revealing, sanctifying and inspiring acts of the triune God. Holy Scripture is dogmatically explicated in terms of its role in God’s self-communication, that is, the acts of Father, Son and Spirit which establish and maintain that saving fellowship with humankind in which God makes himself known to us and by us.*”⁴⁷

Webster brengt in het bovenstaande citaat een aantal belangrijke zaken rond de openbaring, heiligmaking en inspiratie in kaart. Wat hier allereerst opvalt is het zoeken naar en beschrijven van een ontologie van de Bijbel als Heilige Schrift. Hierin komt een hele theologische lading mee.

Als Webster spreekt over ‘*Holy Scripture*’ komt er een theologische overtuiging in mee. De term ‘*Holy Scripture*’ duidt op de manier waarop de bijbelse teksten, de Bijbel, een plaats inneemen in Gods openbaring, door de heiligmaking en inspiratie van deze teksten. Daarom is het bij het denken over ‘*Holy Scripture*’ belangrijk om de ‘*Holy Scripture*’ te zien in de context van de drie-eenheid. De drie-eenheid gaat altijd aan de Schrift vooraf. De ‘*Holy Scripture*’ speelt dogmatisch een rol in de zelf-communicatie van God drie-enig.

In de volgende alinea’s volgt een beschrijving van de bouwstenen van Websters schriftleer, de openbaring, heiligmaking en inspiratie. Webster ziet de

⁴⁶ Webster, *Word and Church*, 25–26 (o.a. noot 41).

⁴⁷ Webster, *Holy Scripture*, 8.

openbaring hierbij als primaire bouwsteen: “[t]he ‘sanctification’ of Scripture (its ‘holiness’) and its ‘inspiration’ (its proceeding from God) are aspects of the process whereby God employs creaturely reality in his service, for the attestation of his saving self-revelation.”⁴⁸

Openbaring

Door de primaire plaats van de triniteitsleer en het afgeleide karakter van de andere dogma's bevestigt Webster wat hij voorop zet bij zijn Schriftleer, namelijk: de juiste plaatsing ervan. Bij het nadenken over de openbaring neemt Webster duidelijk stelling in dat de openbaring afhangt van de drie-enige God. De openbaring is altijd verbonden aan Gods handelen. Hier komt weer de beweging van het *principium essendi* naar het *principium cognoscendi* naar voren. Webster zegt, zoals in het vorige gedeelte naar voren komt, dat de schriftleer in deze structuur ingebed moet worden. Dit is de enige manier om te voorkomen dat de leer van de openbaring, waar de schriftleer op voortbouwt, een quasi onafhankelijke status krijgt. En om te voorkomen dat de “*Christian faith and theology comes to be thought of in such a way that Scripture precedes and warrants all other Christian doctrines as the formal principle from which those other doctrines are deduced.*”⁴⁹

Webster geeft een werkhypothese voor het denken over de openbaring. Dat mag het startpunt zijn voor het denken over de openbaring:

*Revelation is the self-presentation of the triune God, the free work of sovereign mercy in which God wills, establishes and perfects saving fellowship with himself in which humankind comes to know, love and fear him above all things.*⁵⁰

Vanuit deze werkhypothese werkt Webster zijn gedachten over de openbaring uit in drie onderdelen.

Openbaring is Gods self-presentation Openbaring is niet het onthullen van feiten, een bekendmaken van een aantal dogma's. Openbaring is God zelf die naar ons toekomt. Openbaring is “*identical with God's triune being in its active self-presence. [...] To speak of 'revelation' is to say that God is one whose being is directed towards his creatures, and the goal of whose free self-movement is his presence with us.*”⁵¹

Openbaring is Gods free work of sovereign mercy Omdat God het onderwerp is van de openbaring, is openbaring “*uncontainable content*”⁵² Hieruit blijkt dat de openbaring niet gelijk te stellen is aan de Bijbel. De Bijbel is niet openbaring, het wordt door God gebruikt om zijn openbaring te worden. De openbaring van God is dus niet een actie van God om een aantal dogma's op schrift te stellen waarin we God kunnen kennen, of waarmee we een (geloofs)systeem kunnen

⁴⁸ Webster, *Holy Scripture*, 8–9.

⁴⁹ Webster, *Holy Scripture*, 12–13.

⁵⁰ Webster, *Holy Scripture*, 13.

⁵¹ Webster, *Holy Scripture*, 14.

⁵² Webster, *Holy Scripture*, 15.

opbouwen. Webster volgt in zijn denken K. Barth en citeert een treffende zin om deze gedachte over te brengen: “*The Deus dixit is revelation, not revealedness.*”⁵³

Openbaring is Gods establishment of saving fellowship De openbaring is doelgericht en doelmatig. “*As this self-presentation, revelation is, third, the establishment of saving fellowship. Revelation is purposive. Its end is not simply divine self-display, but the overcoming of human opposition, alienation and their replacement by knowledge, love and fear of God. In short: revelation is reconciliation. [...] revelation is a way of indicating the communicative force of God’s saving, fellowship-creating presence.*”⁵⁴

Uit de bovenstaande gedachten komt een duidelijke visie van Webster naar voren. Openbaring gaat niet om het onthullen van belangrijke feiten om het gat (in kennis) tussen God en de mens te dichten. Het gaat dergelijk wel om kennis, maar altijd ingebed in de economie van het heil. De openbaring is Gods “*self-giving presence which overthrows opposition to God, and, in reconciling, brings us into the light of the knowledge of God.*”⁵⁵

Heiligmaking

Het innovatieve element van Websters denken is dat hij de ‘*Holy Scripture*’ ziet in het licht van ‘*sanctification*’. Als de openbaring van God meer is dan enkel het onthullen van feiten en dogma’s, dan moet erover nagedacht worden hoe het eigenlijk kan dat God Zichzelf presenteert, openbaart, door middel van menselijke geschriften. Daarom speelt ‘*sanctification*’ een rol in het nadenken over de “*way in which the creaturely reality of Scripture serves in the saving economy of God’s self-communication*”⁵⁶. Samengevat gaat het in de ‘*sanctification*’ om het werk van de Heilige Geest waarin Hij de menselijke processen heiligt en in dienst neemt om de openbaring vorm te laten krijgen.⁵⁷

Het nadenken over de ‘*sanctification*’ van de Schrift geeft ruimte om over de natuur van de Schrift te spreken. In de ontologie van de Bijbel als Heilige Schrift, speelt het denken van de heiliging een belangrijke rol. Door de heiliging van de Heilige Geest, kan de kerk over de Heilige Schrift spreken als menselijk en goddelijk tegelijk.

De ‘*sanctification*’ is dus niet de “*extraction of creaturely reality from its creatureliness, but the annexing and ordering of its course so that it may fittingly assist in that work which is proper to God.*”⁵⁸ De heiliging van menselijke teksten haalt niet het menselijke eruit weg, maar het zet de schriften in het werkveld van de Heilige Geest. Zo kunnen deze menselijke schriften een dienende rol spelen in Gods openbaring. Door de Heilige Geest zijn de bijbelse schriften ‘*Holy Scripture*’ en zijn ze anders dan ‘gewone’ teksten en boeken.

⁵³ Webster, *Holy Scripture*, 15.

⁵⁴ Webster, *Holy Scripture*, 15–16.

⁵⁵ Webster, *Holy Scripture*, 16.

⁵⁶ Webster, *Holy Scripture*, 17.

⁵⁷ Webster, *Holy Scripture*, 17.

⁵⁸ Webster, *Holy Scripture*, 27.

Inspiratie

De inspiratie is een meer specifiek aspect van de heiliging, die betrekking heeft op de tekst van de Heilige Schrift. Webster benadrukt drie belangrijke kaders voor de inspiratie.

1. “[T]heological talk of the inspiration of Scripture needs to be strictly subordinate to and dependent upon the broader concept of revelation”.⁵⁹ Als dit niet gebeurt, krijgt inspiratie een te grote rol. Dan is Gods Woord openbaring, omdat het geïnspireerd is en niet omdat het Gods verlossend handelen weergeeft. Dan krijgt de tekst als geïnspireerde werkelijkheid alle nadruk. *“Faith’s certainty is grounded in God alone, not in inspiration; faith is ‘founded’ on Scripture, not because of its formal property as inspired but because Scripture is the instrument of divine teaching which proceeds from God.”*⁶⁰
2. Nadenken over de inspiratieleer zorgt ervoor dat het goddelijk handelen niet geobjectiveerd of gespiritualiseerd wordt. Als inspiratie het goddelijk handelen objectieveert, dat krijgt het product de prioriteit en niet de persoon die zichzelf openbaart.
Spiritualisering van de inspiratie leidt tot teveel aandacht voor de auteur of voor de lezer. De lezer moet de tekst interpreteren, de levendige openbaring van God verdwijnt daardoor.
3. De inspiratie moet verbonden worden aan het doel van de Heilige Schrift, namelijk: in dienst van Gods zelf-manifestatie.

Voor Webster⁶¹ zijn de Inspiratieleer en de heiliging door de Heilige Geest onlosmakelijk aan elkaar verbonden. Het is de Heilige Geest die de woorden van mensen heiligt en gebruikt als de openbaring van God.⁶²

Canonisering | Hoe de kerk de Schrift aanvaardt

Een ander aspect waar Webster in zijn Schriftleer aandacht aan besteedt is de canonisering van de Bijbel. In het licht van het bovengenoemde is het duidelijk dat de kerk een passieve rol speelt in het proces van aanvaarding van de Heilige Schrift.

Als het om de canon en het proces van de canonisering gaat, hangt het niet van de mens of de kerk af of de tekst canoniek is of niet. *“Crucially, however, it is divine, not human or churchly use which has priority in determining the ontology of the canonical texts.”*⁶³

Het is voorbarig om te zeggen dat de kerk de canon bepaalt. De kerk aanvaardt alleen de canon als menselijke teksten gebruikt door God in de economie

⁵⁹ Webster, *Holy Scripture*, 31.

⁶⁰ Webster, *Holy Scripture*, 32.

⁶¹ De Inspiratieleer bij John Webster sluit aan bij de gedachten van Vanhoozer over *strong authorship*. Zie Vanhoozer, ‘Holy Scripture’, 30–52, voor zijn beschrijving van de perspectieven.

⁶² Webster, *Holy Scripture*, 27.

⁶³ Webster, *Word and Church*, 31.

van het heil. De kerk is eerst een luisterende kerk, alvorens de kerk gaat spreken. En sprekend volgt de kerk het luisteren op.⁶⁴ Het proces van canonisering is een gehoorzaam luisteren naar de stem van de Herder. We bevestigen dat het Gods Woord is.⁶⁵ Hierin beweegt de theologie dus van God naar de canon, of anders gezegd: van het *principium essendi* naar het *principium cognoscendi*.⁶⁶

In het licht van het gezag van de Schrift schrijft Webster dat de Inspiratieleer niet het Woord van God domesticeert. De Inspiratieleer maakt niet van het Woord van God in de ruwe vorm, metaforisch een leeuw, een tamme versie, een huiskat die op je schoot ligt. Het laat enkel de genade van God zien en het ongelofelijk geschenk van Gods openbaring aan ons. God gebruikt menselijke producten om zichzelf aan ons bekend te maken. De Schrift is zo het middel waardoor de lezer in de economie van het heil kan staan.⁶⁷

Daarom is het proces van canonisering van de Schrift niet een daad van de mens, uit eigen beweging en kracht, maar is het een proces van overgave. De canonisering van de Schrift is een overgave en een verbinding aan een manier van leven. De canonisering is een proces van overgave door onder een gegeven norm te werken en ons spreken en handelen te laten beheersen door die norm.⁶⁸ Die norm is de levende stem van God.

Wanneer het gaat over de hermeneutische situatie van de tekst, zegt Webster dat de theologie moet beginnen bij het aannemen van de tekst als Gods levende stem. Van daaruit kan men gaan nadenken over de tekst en over wat er gebeurt wanneer de gemeente het Woord leest. Het geloof dat God door zijn Woord tot ons spreekt en erdoor werkt is het beginpunt van de theologische hermeneutiek. God spreekt ons aan met zijn levende stem en genereert zelf geloof en gehoorzaamheid.⁶⁹ De focus komt te liggen op Gods aanwezigheid en gebruik, in plaats van de menselijke inzichten of de kloof tussen de tekst, geschiedenis waar het van verhaalt en de lezer.

Dit vraagt overgave en een nederige houding. Door te beginnen bij de Schrift als levende stem van God, komt de hermeneutische situatie onder een andere regel te staan. Wij kennen God niet tegen zijn wil in of achter zijn rug om, maar alleen door de manier die Hij uitgekozen heeft om Zichzelf en zijn waarheid bekend te maken.⁷⁰

Het gebruik van de Schrift door de kerk is daarom een passieve daad. De Schrift is de drager van de religie. Onze activiteiten worden gevormd door de Schrift.

De Schrift is niet een catalogus met interessante feiten of kennis voor specifieke situaties. De Schrift kan dus niet door de kerk gebruikt worden om te oordelen wat passend en dus normatief is in een specifieke situatie of activiteit. De Schrift is de drager van de religieuze activiteiten. De activiteiten van de kerk worden op alle fronten gevormd door de Schrift en worden als het ware

⁶⁴ Webster, *Word and Church*, 36.

⁶⁵ Webster, *Word and Church*, 38.

⁶⁶ Webster, *Word and Church*, 35.

⁶⁷ Webster, *Holy Scripture*, 41.

⁶⁸ Webster, *Word and Church*, 41.

⁶⁹ Webster, *Word and Church*, 58.

⁷⁰ Webster, *Word and Church*, 70.

door de Schrift gepresenteerd. Het aanvaarden van de Schrift als canon is het aanvaarden van het gezag van het Woord. En het Woord vol gezag vormt onze activiteiten.⁷¹

Sacramenteel karakter | Gods gebruik van de Schrift

Een manier om de relatie tussen het Goddelijke en menselijke aspect van de Schrift te duiden, is het beschrijven van het sacramentele karakter van de Schrift.

Over de Schrift in de economie van het heil kan het volgende gezegd worden: *“the text of the Bible is an instrument of divine action, a means through which the viva vox Dei speaks to the congregation of faithful believers in the course of the history of salvation.”*⁷²

Hieruit vloeit voort dat de theologische hermeneutiek geïnteresseerd is in de *“practice of interpreting Scripture for divine discourse.”*⁷³ Dit idee sluit aan bij Websters denken over de bijbel als ‘Holy Scripture’. God openbaart zich en in door de tekst, maar is niet hetzelfde als de tekst. Gods openbaring is, zoals Websters schriftleer eerder duidelijk maakte, zijn zelf-presentatie. Dit relateert de tekst, omdat het gaat om Gods taaldaad. Als men spreekt over de tekst als Gods taaldaad, gaat het primair om God en niet om de tekst. Er is geen directe lijn te trekken tussen de tekst en God. De tekst en God zijn niet gelijkwaardig. Op deze manier spreekt God dus *sacramenteel*. Op een niet volledig navolgbare manier komt God tot ons door de woorden van mensen.

Deze beschrijving maakt duidelijk dat een ‘natuurlijke’ visie op de Schrift theologisch niet voldoende is. *“The determining factor in a theological account of the Bible as text will thus be ‘the relation of God to Scripture’, or in a more complex fashion: ‘God’s use of the use of Scripture.’”*⁷⁴

Het is echter van belang om te beseffen dat het bij de Schrift als Woord van God ook gaat om deze tekst, een menselijk product dat door God wordt gebruikt.⁷⁵

In lijn hiermee zegt Webster dat de tekst sacramenteel is. Dit beeld geeft het beste weer wat de verhouding is tussen het menselijke en Goddelijke aspect van de Schrift. *“A sacramental account of the relation is much more plausible. The text is ‘Sacramental’ in that God’s agency is real and effective, and yet indirect – not in the sense of being pushed to the background, but in the sense that God speaks through intelligible words of this text and acts in, with, and under the acts of the church’s reading of it.”*⁷⁶

Websters beschrijving dat God menselijke teksten gebruikt in de economie van het heil, geeft het sacramentele karakter weer van Gods gebruik van de Schrift. God gebruikt deze teksten (van mensen) om de relatie met de mens aan te gaan.

⁷¹ Webster, *Holy Scripture*, 65.

⁷² Webster, *Word and Church*, 72–73.

⁷³ Webster, *Word and Church*, 73.

⁷⁴ Webster, *Word and Church*, 73.

⁷⁵ Webster, *Word and Church*, 72.

⁷⁶ Webster, *Word and Church*, 74.

Het gaat dus in de eerste instantie niet om het gebruik door de kerk. De primaire vraag moet dus niet zijn: hoe moet de kerk deze tekst gebruiken om tot de juiste kennis van God te komen, om de juiste ecclesiologie te hebben, of om het christelijk leven op de juiste manier in te vullen. De vraag of ‘verwondering’ is liever: Hoe gebruikt de HEER deze teksten in de economie van het heil? En hoe moet ik het gehoorzamen?

Dit sacramentele aspect van de Schrift sluit aan bij Websters waarschuwing voor de verkeerde plaatsing van de Schrift. Het gaat om Gods gebruik van menselijke teksten in de economie van het heil. Dat is het doel van de tekst: de omgang tussen God en zijn schepselen in de economie van het heil. Het doel van de openbaring, en dus de Schrift, is een reddende omgang, de economie van het heil.

Saving economy

De Schrift zelf is niet het doel van het geloof. De Schrift is niet het beginpunt of eindstation van het geloof en de theologie. God drie-enig is het begin en eind van de theologie, van het christelijk geloof.

De Schrift is een hulpmiddel in de economie van het heil. Het is een middel om ons te brengen in de economie van het heil. Om ons nadrukkelijk en dringend aan te spreken en aan te sporen. *“Most of all, both the texts and the processes surrounding their reception are subservient to the self-presentation of the triune God, of which the text is a servant and by which readers are accosted, as by a word of supreme dignity, legitimacy and effectiveness.”*⁷⁷

Gods openbaring is doelmatig, het sticht een reddende omgang. Het doel van de openbaring is niet alleen maar Goddelijke zelfpresentatie, maar het heeft als doel de menselijke tegenstand te overkomen. In het kort zegt Webster: Openbaring is verzoening.⁷⁸

De openbaring van de HEER is meer dan alleen een cognitieve zaak. Het is meer dan het overbruggen van een verstandelijke of cognitieve kloof. Het gaat om een relatie met Hem. *“It may address these concerns (cognitief karakter van de Schrift), but it does so as an application or extension of its material content, which is the sovereign goodness of Father, Son and Spirit in willing, realizing and perfect saving fellowship. ‘Revelation’ denotes the communicative, fellowship-establishing trajectory of the acts of God in the election, creation, providential ordering, reconciliation, judgement and glorification of God’s creatures.”*⁷⁹

De Schrift vervult een functie in het spreken van God dat de economie van het heil creëert. *“Scripture, and therefore the canon, are a function of Deus dixit, trinitarianly construed as that complex economy of salvation which originates in God’s self-knowledge and has its telos in the reconciliation of all things. Scripture and therefore the canon are ordered towards this economy; they are elements in a dynamic and purposive field of relations between the triune God and his creatures.”*⁸⁰

⁷⁷ Webster, *Holy Scripture*, 6.

⁷⁸ Webster, *Holy Scripture*, 15–16.

⁷⁹ Webster, *Holy Scripture*, 17.

⁸⁰ Webster, *Word and Church*, 28.

God zelf heeft een doel met de Schrift. De primaire vraag die de theologie moet stellen is: Waar wil God dit Woord voor gebruiken? Het gevaar is vast te zitten in de vraag hoe de kerk de Schrift moet gebruiken. Daarmee verliest de kerk echter het belangrijkste uit het oog. God wil alles met Zich verzoenen. De Schrift is een instrument, een voertuig waardoor God Zichzelf openbaart en een relatie met de mens aangaat.

God is de God die de omgang schept. Alles wat God doet leidt tot en is gericht op het sluiten, onderhouden en herstellen van de verbondsverhouding. God schiep de mens voor de gemeenschap met Hem. Niet omdat Hij iemand nodig had, maar omdat Hij overloopt van goedheid en liefde.⁸¹

Schepsel zijn betekent gericht zijn op de Schepper en afhankelijk zijn van Hem. De mens vindt zijn identiteit in het schepsel zijn van God. Daar komt de mens tot zijn recht. God verbindt zich aan ons door zijn verbond, wij beantwoorden dat verbond door ons te verbinden aan God en door vast te houden aan zijn levend Woord. De mens is schepsel van God en het schepsel is door de naam per definitie al verbonden aan de Schepper. Het gaat om de relatie. De enige logische en goede relatie voor het schepsel is een relatie met God de Schepper.⁸²

God schept een bijzonder type leven in zijn scheppingswerk. Het is een leven dat niet een product is van het schepsel, noch iets dat van het schepsel zelf is. Dit type leven floreert alleen in de omgang met de Schepper, in de economie van het heil.⁸³

Deze bijzondere relatie, het unieke leven, is alleen te verkrijgen in de omgang met God, in de economie van het heil. Daarin speelt de Schrift een centrale rol, omdat de Schrift het instrument is waarmee de Drie-enige God de economie van het heil schept.

De Schrift speelt een rol in het reddende handelen van God. Het is een onderdeel, niet het geheel. Het is van belang om het leven in Gods werkelijkheid te zien. Het gaat om meer dan alleen de Schrift als boek te doorgronden. Het gaat om het herstelde leven met God. Omgang met de drie-enige God in de economie van het heil.

Daarom speelt de verkondiging van Gods glorie een grotere rol dan de verlossing van de schepping. *“Salvation of creatures is a great affair, but not the greatest, which is God’s majesty and its promulgation. [...] Salvation occurs as part of the divine self-exposition; its final end is the reiteration of God’s majesty and the glorification of God by all creatures. Soteriology therefore has its place within the theology of the mysterium trinitatis, that is, God’s inherent and communicated richness of the life as Father, Son and Holy Spirit.”*⁸⁴

Bij het lezen van de Schrift in de economie van het heil gaat het om het gericht zijn op God, de relatie met Hem en het groot maken van zijn glorie. Dit brengt een nieuwe levens- en leeshouding voort. Het lezen van de Schrift en het leven van de gelovige moet gericht zijn op Gods glorie, het eren van zijn naam en het leven tot zijn eer.

⁸¹ Webster, *Confronted by Grace*, 114.

⁸² Webster, *Confronted by Grace*, 115.

⁸³ J. Webster, *God Without Measure: Working Papers in Christian Theology*, vol. II (London: T&T Clark, 2016), 103.

⁸⁴ Webster, *God Without Measure*, I: God and the Works of God:148.

Ook als het om de helderheid van de Schrift gaat, speelt de economie van het heil een centrale rol. De helderheid van de Schrift is niet een intrinsiek element van de tekst en ook niet zomaar een instrument van exegetisch werk. Het komt door het heiligmakend werk van de Geest. De Schrift wordt helder in de economie van genade en heil.⁸⁵

De Schrift komt tot zijn recht in de economie van het heil. De Schrift wordt uit context gehaald als het een funderende rol moet gaan spelen. De helderheid van de Schrift is daarom niet een doorzichtige bouwsteen in een geloofssysteem. De Schrift is helder en duidelijk in de economie van het heil, in de omgang met de drie-enige God.

Slot

De schriftleer van Webster vind zijn plaats in de economie van het heil, in de omgang met God. Het gaat om een wonderbaarlijk geheim en geschenk van God: Hij maakt Zichzelf bekend als de God die verlossing brengt. Daarom heeft het zin om de Schrift te lezen en speelt de Schrift een centrale rol in de theologie. De Schrift wordt door de gemeente van Christus gelezen en op die praktijk reflecteert Webster ook in zijn werk. Deze reflectie komt in hoofdstuk drie aan bod.

⁸⁵ Webster, *Holy Scripture*, 95.

Hoofdstuk 3 | De implicaties van Websters schriftleer voor de praktijk van het bijbellezen

Inleiding

De beschrijving van de schriftleer van John Webster, wordt in dit hoofdstuk gekeken naar de implicaties van zijn Schriftleer op de praktijk van het bijbellezen. Daarvoor zullen de reflecties van Webster zelf centraal staan. Webster gebruikt Dietrich Bonhoeffer als een illustratie van zijn ideeën rond het lezen van de Schrift als gemeente of gelovige. Aan het eind van het hoofdstuk schenk ik daarom aandacht aan het gedachtegoed van Dietrich Bonhoeffer, dat door Webster als voorbeeld voor de omgang met de Schrift in de praktijk wordt gebruikt.

Het werk van John Webster is rijk aan reflecties op de praktijk van het lezen van de Bijbel in de kerk of door de gelovige. Het doel van dit onderdeel is niet om een complete uitwerking van Websters werk te geven, maar om door middel van een beschrijving en analyse een onderbouwd antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag.

Schrift lezen in de geschiedenis van verlossing

Zoals Webster beargumenteert dat de schriftleer in de economie van het heil geplaatst moet worden, zo moet de praktijk van het bijbellezen ook verbonden worden met de economie van het heil. Het lezen van de Schrift vindt plaats in de economie van het heil, in onze werkelijkheid waarin God een start gemaakt heeft om de zonde te overwinnen. De Schrift is een middel in deze tijd waarin God Zich in zijn liefdevolle wending naar de wereld openbaart. Door de Schrift te lezen, neemt de gelovige deel aan de geschiedenis van de zonde en de overwinning ervan.⁸⁶

Het lezen van de Schrift kan je niet koud laten in de context van de economie van het heil. Webster schrijft dat de praktijk van het Bijbellezen het best te zien is in het licht van het sterven en opstaan in Christus.⁸⁷ Deze gedachte beïnvloedt de wijze waarop de gelovige uit de Schrift leest. De gelovige moet zichzelf overgeven aan het Woord, het evangelie van Christus aanvaarden en er

⁸⁶ Webster, *Holy Scripture*, 86–87.

⁸⁷ Webster, *Holy Scripture*, 88.

niet over willen heersen. Indien men over de Schrift wil heersen, kan het zijn rol in het sterven en opstaan met Christus niet vervullen.

De Schrift lezen in de economie van het heil, als onderdeel van het sterven en opstaan met Christus, gaat niet vanzelf. Daarin speelt de Heilige Geest een onmisbare rol. Het is belangrijk dat de bijbellezer gevormd wordt.

Christelijk lezen van de Schrift is gelovig lezen. Lezen is overgave en daarnaast het afleggen van eigen valse begeerten die de communicatieve verhouding tussen God en ons kunnen verpesten.⁸⁸ Met het oog hierop is het belangrijk dat lezers gevormd worden tot goede lezers en luisteraars van het Woord van God. Het onderstaande citaat geeft deze gedachte weer:

*Christian acts of reading of Holy Scripture are thus episodes in the history of God's gracious, communicative encounter with the redeemed sinner. Christian reading is, therefore, not within the range of human competence, for the reader's capacities are distorted by sin [...] Reading scripture is therefore a microcosm of the history of judgement and salvation, a point at which that history is realized in the process of God's communication.*⁸⁹

Het lezen van de Schrift is onderdeel van het sterven en opstaan van de gelovige in Christus. Dit nieuwe mensbeeld wordt gekenmerkt door een beweging van een verhard hart naar een verzacht hart.⁹⁰ De Geest speelt daarin een actieve rol. De Geest overwint de lezer en richt zijn aandacht op de Schrift.

De lezer moet opnieuw leren te lezen en te luisteren naar de levende stem van God. In een wereld waar God dood verklaard is, leven we vanuit de veronderstelling dat God stil is, niet spreekt.⁹¹ Daarom is het van belang dat de kerk een luisterende kerk is en opnieuw leert luisteren naar de levende stem van God. Het gaat erom vernieuwd te worden als gemeenschap rond het Woord. Bij het luisteren naar de levende stem van Christus gaat het erom het leven te vinden. "To be alive and alert is to listen what the Spirit has to say".⁹²

Met het oog op de vorming de lezer en van een theologische antropologie reflecteert Webster op de ontwikkeling van de hermeneutiek aan de hand van Ricoeur. Webster signaleert een verschuiving van de aandacht in de kerk als het gaat om de praktijk van het bijbellezen.

Ricoeur geeft een tweeledige beschrijving van de hermeneutische ontwikkeling in de geschiedenis:⁹³

1. Hij signaleert een 'deregionalization': Algemene en specifieke hermeneutiek worden samengevoegd in een algemene theorie of methode van de hermeneutiek.

Webster ziet deze ontwikkeling in de kerk terug, waar de 'speciale' hermeneutiek, dat is de hermeneutiek gericht op het lezen van het Woord van

⁸⁸ Webster, *Word and Church*, 43–45.

⁸⁹ Webster, *Word and Church*, 79.

⁹⁰ Webster, *Word and Church*, 81.

⁹¹ Webster, *Confronted by Grace*, 133.

⁹² Webster, *Confronted by Grace*, 134.

⁹³ Webster, *Word and Church*, 53–54.

God, niet meer beoefend wordt. Er wordt meer naar de Bijbel gekeken als een ‘gewoon, menselijk’ boek waardoor de heiligheid van de Schrift op de achtergrond komt te staan. Er wordt meer aandacht besteed aan de filosofische hermeneutiek dan aan het theologisch of dogmatisch nadenken over het lezen van de Schrift.

Webster is van mening dat we de wetenschappelijke en filosofische gedachten over de verstaansprocessen wel kunnen gebruiken, maar dat het hulpmiddelen en instrumenten zijn. Zij vormen echter niet het fundament. De theologie heeft als eerst recht van spreken als de kerk nadenkt over wat er gebeurt als wij het Woord lezen.⁹⁴

2. Een ander aspect is de ‘*radicalization*’ van de hermeneutiek: De verschuiving van de epistemologische nadruk, nadruk op kennis, naar de nadruk op ontologie, de zijswijze van de lezer.

Het tweede aspect van Ricoeurs analyse van de ontwikkeling van de hermeneutiek, de ‘*radicalization*’ ervan, speelt volgens Webster een grotere rol in de afname van de aandacht voor de dogmatiek in de hermeneutiek. Een onderdeel van de radicalisering van de hermeneutiek is dat het verstaan of interpreteren van teksten onderdeel wordt van het menselijke kunnen.⁹⁵ Het verstaan van de Schrift wordt dan onderdeel van wat het betekent om mens te zijn. De mens raakt dan naar binnen gericht.

De bovenstaande reflectie van Webster maakt duidelijk waarom hij liever over ‘gelovig lezen’ spreekt, in plaats van ‘interpreteren’. De term ‘interpreteren’ is teveel verbonden aan complexe filosofische theorieën.⁹⁶ ‘Gelovig lezen’ past beter bij de zelfopenbaring van God.

In het verlengde van deze discussie ligt de vraag naar het kunnen van de mens. Ricoeurs beschrijving leidt tot de visie dat het vermogen om te verstaan en te interpreteren inherent menselijke vermogens zijn. Webster laat echter zien dat het vermogen om te lezen en te verstaan aangetast is door de zonde. De lezer moet door de Geest vernieuwd worden. De Heilige Geest schakelt de lezer niet uit, maar Hij stuurt de lezer. Het menselijk vermogen om te lezen en te begrijpen is niet genoeg. De Heilige Geest gebruikt het echter om ons te richten op de HEER.⁹⁷

Het sleutelwoord ‘Luisteren’

In het werk van Webster speelt het woord ‘luisteren’ een belangrijke rol. De kerk is een luisterende kerk. De kerk dicteert het Woord niet, maar luistert naar het Woord. Webster benoemt een interessant aspect hiervan wanneer hij zegt dat het Woord de kerk opbouwt door vaak delen van de kerk af te breken. De kerk is de *creatura verbi* wordt erdoor opgebouwd. Het proces van opbouwen

⁹⁴ Zie hiervoor Websters reflectie in Webster, *Word and Church*, 50–51.

⁹⁵ Webster, *Word and Church*, 54.

⁹⁶ Webster, *Holy Scripture*, 86.

⁹⁷ Webster, *Holy Scripture*, 94.

houdt ook in dat sommige delen afgebroken moeten worden om in herstelde staat weer opgebouwd te worden.

De kerk is de kerk van het Woord.⁹⁸ De kerk kan de Schrift niet naar eigen goeddunken gebruiken om kerk te zijn. Het gaat om de levende stem van de HEER. De kerk is schepping van het Woord. De kerk is niet een zelfrealiserende instantie die het Woord, de Schrift, gebruikt om zichzelf op te bouwen. De kerk moet een luisterende kerk zijn en open staan voor het uitdagende en verstorende evangelie. De Heilige Schrift is een plaats van Worsteling. Een worsteling om de juiste gerichtheid tot God te vinden. Een worsteling om de juiste aandacht te hebben voor de geheiligde dienstknecht, de Schrift, waardoor God oordeel en evangelie overdraagt. En dus voornamelijk een worsteling om overgave in geloof en nederig luisteren naar Gods Woord.⁹⁹

De kerk moet dus open staan voor het uitdagende en verstorende evangelie. Luisteren is moeilijk. Het vraagt strijdlust. Een bereidheid om te luisteren en zich over te geven aan het Woord van God. Maar die strijd is de moeite waard, omdat het zijn plaats heeft in de economie van het heil.

In een aantal overdenkingen reflecteert Webster op het feit dat luisteren moeilijk is. Levende omgang hebben met het Woord, met God, vraagt om een luisterhouding. Het is passief, niet een activistische daad van de kerk. Leren luisteren is van levensbelang. De uitdaging van onze tijd is dat er zoveel afleidende prikkels en impulsen zijn. Wie heeft er nog echt tijd voor stil zijn en luisteren?

We moeten onze aandacht ‘*strainen*’¹⁰⁰, trekken, forceren, tot het Woord. Dat is geen eenvoudige daad. Het vraagt aandacht, iets wat in onze tijd soms ver te zoeken is. Het vraagt devotie. Maar bovenal vraagt het om de leiding van de Geest. Het blijft een passieve daad, door de Geest in ons hart gewerkt.

Het is van belang dat de kerk zich bewust is van haar identiteit. Wij zijn een gemeenschap van luisteraars naar het Woord. Dat is ons profiel. Dat is onze taak, onze ‘*core business*’ en ons bestaansrecht in Christus.¹⁰¹

Luisteren is moeilijk, omdat we in een zondige en gebroken wereld leven. We willen niet luisteren naar Gods Woord, omdat het tegen ons ingaat. Dat is ook de reden waarom we vaak niet geraakt worden door het Woord. We willen niet door onze HEER terechtgewezen worden, onze HEER van wie we door de zonde vervreemd zijn geraakt.¹⁰² In het verlengde hiervan is lezen ook moeilijk, omdat het confronterend is, omdat wij ons niet willen overgeven aan God en zijn levensgevende Woord. Het druist in tegen onze eigen verlangens en prioriteiten.¹⁰³

Ons vermogen om te luisteren wordt bedreigd. De kerk en gelovigen individueel falen vaak in het luisteren naar het Woord. De reden daarvoor is, dat “*hearing takes place in the midst of the same basic struggle which is true of all reality, the struggle of God against sin.*”¹⁰⁴

⁹⁸ Webster, *Holy Scripture*, 44.

⁹⁹ Webster, *Holy Scripture*, 46–47.

¹⁰⁰ Webster, *Confronted by Grace*, 137.

¹⁰¹ Webster, *Confronted by Grace*, 136–37.

¹⁰² Webster, *Confronted by Grace*, 59–60.

¹⁰³ Webster, *Holy Scripture*, 87.

¹⁰⁴ Webster, *Confronted by Grace*, 135.

Er lijken twee manieren te zijn waarop we falen om te luisteren. De eerste is het duidelijkst, namelijk openlijke oppositie. Tegenstand en niet willen luisteren en gehoorzamen. De tweede mogelijkheid is dat we het evangelie aanpassen tot iets dat voor ons aanvaardbaar is, iets waar wij mee kunnen leven. We halen de scherpe randjes van het evangelie af, maken het een pakket waar wij zelf tevreden mee zijn. We laten ons dan niet confronteren door het Woord.¹⁰⁵

Tegenover de moeilijkheden om te luisteren en te lezen staan het sterven en opstaan in Christus. Onderdeel van het afsterven en opgewekt worden van de lezer is de discipline van *'focussed attentiveness'* die door de Geest wordt gewerkt. Het lezen van de Schrift vraagt om onverdeelde aandacht. Een luisterhouding die de stemmen van de wereld stil maakt en die alleen luistert naar het levende stem van God.¹⁰⁶ Lezen en luisteren naar de Schrift speelt zich af in de geschiedenis van de zonde en de overwinning ervan. Dat geeft hoop en perspectief voor de gelovige. Deze context maakt het uitdagend, maar wij worden niet aan ons lot overgelaten. De Heilige Geest staat ons bij en vormt ons tot lezers en luisteraars van het Woord.

Dietrich Bonhoeffer als illustratie

Als Webster reflecteert op de implicaties van zijn Schriftleer op de praktijk van het bijbellezen, speelt Dietrich Bonhoeffer (1906–1945), een Duitse theoloog van de *Bekennende Kirche*, een belangrijke rol als illustratie. Webster vindt in het denken van Bonhoeffer de omgang met het Woord in de economie van het heil terug. In *Word and Church* weidt Webster een heel hoofdstuk aan *Reading the Bible* waar Bonhoeffer, naast Barth, ingezet wordt als voorbeeld van hoe het lezen van de Schrift vorm kan krijgen.

Webster leunt in zijn reflectie op Bonhoeffer sterk op een college dat Bonhoeffer in augustus van het jaar 1935 gegeven heeft. Het college had de titel *'Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte'*¹⁰⁷, concretisering of actualisering van nieuwtestamentische teksten. Om Websters reflectie op Bonhoeffer goed te begrijpen, heb ik de oorspronkelijke tekst geraadpleegd. In dit onderdeel wordt echter de reflectie van Webster op Bonhoeffer weergegeven, niet Bonhoeffers gedachtegoed als zodanig.

Webster maakt in het volgende citaat duidelijk waarom Bonhoeffer bruikbare stof tot nadenken geeft als het gaat om het lezen Schrift in de economie van het heil.

Both [Bonhoeffer and Barth] give a thoroughly theological depiction of reading Scripture, that is, a depiction in which language about God is direct and operative; both, therefore, define the human act of interpretation as radical attentiveness and self-relinquishment to God's saving self-communication through the instrumentality of Holy Scripture. This, I

¹⁰⁵ Webster, *Confronted by Grace*, 135–36.

¹⁰⁶ Webster, *Holy Scripture*, 90.

¹⁰⁷ D. Bonhoeffer, 'Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte', in *Theologie-Gemeinde: Vorlesungen, Briefe, Gespräche 1927 bis 1944*, onder redactie van E. Bethge, *Gesammelte Schriften*, Bd.3 (München: Chr. Kaiser Verlag, 1960), 303–24.

*suggest, is one of the points at which these two church theologians [...] offer much food for thought to church and theology now.*¹⁰⁸

Een belangrijk aspect in het denken van Dietrich Bonhoeffer rond het lezen van de Schrift is de gedachte van radicale aandacht, aandachtig luisteren, en zelfovergave aan het levende Woord van God. Dit is noodzakelijk, omdat God in de Schrift aan het woord is. Hij is actief, is *direct and operative*. Daarom zijn er twee zaken belangrijk bij het interpreteren van de Schrift: “*that Holy Scripture is the viva vox Dei, and that this living voice demands an attitude of ready submission and active compliance.*”¹⁰⁹ Deze houding van de lezer is voor Bonhoeffer erg belangrijk. Omdat Gods Woord concreet is en niet onze actualisatie nodig heeft, staat de vraag naar de houding van de lezer centraal.¹¹⁰ Aanvaarden vormt een sleutelwoord voor Bonhoeffer: “*Simply go and obey. Do not interpret or apply, but do it and obey it. That is the only way Jesus’ word is really heard.*”¹¹¹

Voor Bonhoeffer speelt de radicale aandacht een grote rol. De kerk moet luisteren naar Gods levende stem, die haar in de Schrift aanspreekt. Het feit dat de Schrift Gods levende stem is die onze onverdeelde aandacht opeist, vormt de visie op de Schrift en de actualiteit ervan. De vraag naar de actualiteit van de Schrift staat centraal in het college ‘*Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte*’.

De kern van ‘*Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte*’ zou als volgt samengevat kunnen worden: De Schrift is in zichzelf actueel. De mens hoeft het niet actueel te maken. Het evangelie of de Schrift hoeft niet gerechtvaardigd te worden, ze hoeven niet geactualiseerd te worden. Onze werkelijkheid moet juist in de actualiteit van het evangelie komen te staan. De zaak (*Sache*) van het evangelie, namelijk Jezus Christus, is de actualiteit van het evangelie.¹¹²

De actualiteit van het evangelie komt van buiten de mens. Wij maken het evangelie niet actueel, God doet dat. Het evangelie is een vreemd evangelie, een evangelie tegenover ons. Het is toekomstig en komt uit het koninkrijk van God naar ons toe. Het evangelie is als toekomstmuziek die nu al klinkt bij het lezen ervan. De wereld moet als publiek van een toneelspel of toehoorders van een orkest bij elkaar gebracht worden. Niet de toehoorders maken het evangelie actueel, zij wordt ten gehore gebracht.¹¹³

In de economie van het heil klinkt dit vreemde evangelie, het druist in tegen onze werkelijkheid, maar brengt ons het mooiste nieuws dat we ooit kunnen horen. De getuigenis van Christus, Gods zelfopenbaring.

De actualiteit van het evangelie zit in het getuigende karakter van de Schrift. De Schrift, en in het verlengde daarvan de prediking, is het getuigenis van God in Christus.¹¹⁴ De lezer van de Schrift moet bij dit getuigenis van God in Christus gebracht worden. In de Schrift komt Christus aan het woord, spreekt Hij ons aan.

¹⁰⁸ Webster, *Word and Church*, 88–89.

¹⁰⁹ Webster, *Word and Church*, 101.

¹¹⁰ Webster, *Word and Church*, 104.

¹¹¹ Webster, *Word and Church*, 106.

¹¹² Bonhoeffer, ‘*Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte*’, 306–7.

¹¹³ Bonhoeffer, ‘*Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte*’, 308.

¹¹⁴ Bonhoeffer, ‘*Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte*’, 311.

Het getuigenis van Christus brengt ons bij onze kern. De prediking van het Woord als getuigenis, laat Christus zelf aan het woord komen. Het ontdekt ons aan wie we zijn: zondig, geroepen en begenadigd. Het maakt niet uit of je eerder waarde aan hechte of je man of vrouw, 'Nationaalsozialist' of Jood bent. Wat telt voor het getuigenis van Christus, is onze zondigheid en, meer nog, ons geroepen zijn in de genade, in de economie van het heil.¹¹⁵

Wat ertoe doet is in de economie van het heil is ons geloof in de HEER, zijn vergevende liefde en onze gehoorzaamheid aan Zijn getuigenis in het Woord. Dit getuigende karakter speelt een grote rol. Het is niet een getuigenis van de Schrift over Jezus, het is het getuigenis van Jezus in de Schrift. Dat is het centrale idee van Bonhoeffer, zo moet de Schrift benaderd worden. Niet als een bron van eeuwige waarheid, van mooie voorbeelden, van interessante geschiedschrijving. Nee, als getuigenis van Christus, levende stem van Christus.

Christus is het subject van de actualisering van het Woord. Het Woord is een uniek getuigenis van Christus, de gekruisigde, opgestane en tot navolging roepende HEER. De actualisering van de Schrift betekent dat Christus ons Zelf tegemoet treedt met zijn Woord. We treffen in de Schrift geen algemene waarheden aan. We ontmoeten er Christus, onze HEER. De actualisering komt van buitenaf. Christus treedt ons tegemoet. Wij ontmoeten Hem in de economie van het heil. Niet uit eigen kracht, maar uit genade. Niet op ons bevel, maar op zijn tijd.¹¹⁶

In de Schrift komt Christus naar ons toe. De Schrift is zijn getuigenis en het vraagt onze onverdeelde aandacht. De Schrift vraagt om een luisterend oor en niet om onze wetenschappelijke hoogstandjes. Bonhoeffer waarschuwt daarom voor het gevaar van het ontvluchten van de meditatie om te schuilen in de bijbelse wetenschap.¹¹⁷ De Schrift hoeft niet betekenisvol gemaakt te worden door de mens. Het gaat er bij het lezen van de Schrift om de uitnodiging in de economie van het heil.

Slot

Het plaatsen van de schriftleer in de juiste kaders, in de kaders van de economie van het heil, de triniteitsleer en de soteriologie, heeft invloed op hoe de Schrift gelezen wordt. Dan fungeert de Schrift als een uitnodiging in de *saving fellowship* met God. De Schrift vraagt om een luisterend oor en radicale overgave. God gebruikt de Schrift om als zijn zelfopenbaring te gelden. Christus komt naar ons toe. En alleen in overgave aan Hem, onze Heer en Heiland, kan de Schrift de juiste rol spelen. Het lezen van de Schrift in de economie van het heil is daarom omgang met de drie-enige God.

¹¹⁵ Bonhoeffer, 'Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte', 313.

¹¹⁶ Bonhoeffer, 'Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte', 318–19.

¹¹⁷ Webster, *Word and Church*, 105.

Hoofdstuk 4 | Schriftleer van J. van Genderen en W.H. Velema

Inleiding

In de vorige hoofdstukken stonden de analyse van de schriftleer van John Webster en de reflectie op de implicaties van zijn schriftleer voor de praktijk van het bijbellezen centraal. In dit hoofdstuk verschuift de aandacht naar de schriftleer van J. van Genderen en W.H. Velema. Hun schriftleer wordt geanalyseerd aan de hand van de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*.¹¹⁸

Dit hoofdstuk bevat twee onderdelen. Eerstens beschrijf ik de plaats die de schriftleer in de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* inneemt. Daarna worden de bouwstenen van de schriftleer van van Genderen en Velema beschrijven en analyseren.

Plaats die de schriftleer inneemt in de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*

Waar de schriftleer geplaatst wordt in het geheel van de theologie maakt veel uit voor de rol die zij speelt. In hoofdstuk 2 werd duidelijk dat John Webster een duidelijke visie heeft op de plaats van de schriftleer in de theologie of dogmatiek. J. van Genderen en W.H. Velema drukken hun visie helaas niet zo duidelijk uit als Webster. Veel kan echter afgeleid worden uit de inhoudsopgave en het taalkleed in de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*. Een beschrijving en analyse van deze aspecten volgt in dit onderdeel. De onderstaande weergave is daarom een reflectie op zaken die in dit verband opvallen in de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*.

De inhoudsopgave van de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* geeft de indruk dat er een traditionele gereformeerde indeling van de dogmatiek wordt gevolgd. Richard Muller geeft een beschrijving van de ontwikkeling van de theologie als wetenschap.¹¹⁹ Hij merkt op dat de plaatsing van de Schrift(leer) een centrale rol speelt. Centraal in het denken van de gereformeerde theologie is de exclusieve rol die de Schrift speelt in het kennen van God. De Schrift is het *principium cognoscendi*, het fundament van ons kennen. Over het algemeen wordt de volgorde

¹¹⁸ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*.

¹¹⁹ Deze ontwikkeling van de theologie als wetenschap wordt ook door Burger, 'Jesus Christ, Hermeneutics, and Scripture' beschreven.

van de grote belijdenissen gevolgd, van *principium cognoscendi* naar het *principium essendi*. In deze volgorde komt de schriftleer, het *principium cognoscendi*, als eerste aan bod in de theologie, daarna pas de leerstellingen over God, het *principium essendi*.¹²⁰

De schriftleer volgt over het algemeen gelijk op de prolegomena. Om echter te laten zien dat de schriftleer de *locus primus* is, wordt de prolegomena door menig orthodoxe theoloog buiten het systeem gehouden. De Schrift is het eerste, is het fundament van de theologie. “*The beginning of the system proper is the exposition of the two principia, Scripture and God, as identified, but not fully defined or exposted, in the prolegomena.*”¹²¹

Als de inhoudsopgave van de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* tegen dit licht gehouden wordt, blijkt dat van Genderen en Velema dezelfde volgorde volgen. Hun dogmatiek begint met een inleiding over de methode van de dogmatiek en een uiteenzetting van de geschiedenis van de dogmatiek. Dit is de prolegomena. Na de prolegomena volgen twee hoofdstukken over de openbaring en de Schrift, het *principium cognoscendi*. De leer over God en zijn daden, het *principium essendi*, volgt na de uiteenzetting van de schriftleer.

In de theologie moet de zuivere vertolking van het Woord van God centraal staan, zeggen Van Genderen en Velema. De methode van de loci verdient de voorkeur volgens hen, omdat de indeling van de dogmatiek volgens loci's het meest open staat voor het Woord van God.¹²² De Schrift is de enige bron en norm voor de theologie, zoals de hervormers het ook stellen: ‘Het woord is de basis van het geloof.’¹²³ Het *sola Scriptura* is verbonden aan de *sola fide*.

Omdat de Schrift de enige bron en norm is, speelt het schriftbewijs een grote rol in de dogmatiek. De beslissende vraag in de dogmatiek van Van Genderen en Velema is: ‘Wat zegt de Schrift?’¹²⁴

De volgorde in hun dogmatiek is daarom ook eerst de behandeling van de schriftleer, om daarna over te gaan naar de dogmatiek van God. Zij kiezen voor deze volgorde, omdat de theologie bij het spreken over God gebaseerd moet zijn op wat er in de Schrift geschreven staat. ‘Als ons spreken over God niet bepaald wordt door wat Hij in zijn Woord over Zichzelf geopenbaard heeft, wordt het abstract of speculatief.’¹²⁵

En als men zich laat leiden door het Woord van God, ‘zal hij zich voor ogen moeten houden dat het gaat om de kennis van God.’ De uiteindelijke taak van de theologie is ‘door het leren van ware, zekere en nuttige dingen de gewetens te versterken.’¹²⁶

Wat in de beschrijving van de methode van Van Genderen en Velema opvalt is het epistemologische taalkleed. De Schrift wordt in het licht van de episte-

¹²⁰ Muller, *Post-Reformation Reformed Dogmatics*, 2003, Two, Holy Scripture, The Cognitive Foundation of Theology:151.

¹²¹ Muller, *Post-Reformation Reformed Dogmatics*, 2003, Two, Holy Scripture, The Cognitive Foundation of Theology:156.

¹²² Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 27.

¹²³ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 27.

¹²⁴ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 28.

¹²⁵ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 28.

¹²⁶ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 28.

mologie gebruikt om tot de juiste kennis van God te komen. Hun visie op de Schrift en de rol die de schrift vervult in hun dogmatiek staat in het kader van de epistemologische benadering.

Ook bij de definitie van de dogmatiek die Van Genderen en Velema geven schemert een sterk epistemologische visie op de theologie door:

De dogmatiek is de theologische wetenschap die op systematische wijze spreekt over wat God in zijn Woord geopenbaard heeft, en die de leer van de kerk heeft te toetsen aan de Heilige Schrift, daarop te funderen en in het licht daarvan te interpreteren.

Een bredere beschrijving, die ook goed te gebruiken is, is bij [J.] Kamphuis te vinden: 'De dogmatiek geeft de systematische behandeling van de christelijke leer, die door de kerk in gehoorzaamheid van het geloof in haar dogmata is geformuleerd en die in de Schrift is bekendgemaakt met het gezag van de Zelfopenbaring van de drieënige God. De dogmatiek heeft deze taak te verrichten in verbondenheid met het geloof door de christelijke kerk beleden in onderworpenheid aan de Schrift. Zij heeft tevens te behandelen de problemen die in de vroeger en later tijd zijn gerezen bij de uiteenzetting van de christelijke leer.'¹²⁷

Het epistemologische karakter van de definitie is opvallend. De dogmatiek heeft als taak 'de leer van de kerk te toetsen aan de Heilige Schrift, de leer van de kerk op de Schrift te funderen en in het licht van de Schrift te interpreteren'. Hier lijkt de Schrift een duidelijke funderende rol te spelen, om de theologie te bewijzen, als epistemologische *tool* van de theologie als wetenschap om de wetenschappelijke waarheid te destilleren. De Schrift wordt zo op een fundamentalistische manier gebruikt. De Schrift krijgt dan de smalle rol van het *principium cognoscendi*.

Van Genderen en Velema laten echter ook een ander geluid klinken. Hun theologie en definitie ervan is niet alleen rationeel, gericht op de rede. Hun visie blijkt genuanceerd te zijn. Dat wordt duidelijk door de verbreding aan de hand van Kamphuis.

Kamphuis laat zien dat het geloof een grote rol speelt. Het is ook opvallend dat Kamphuis spreekt van de zelfopenbaring van God. Deze term laat zien dat de openbaring meer is dan alleen de Schrift. God openbaart en geeft zichzelf. De Schrift wijst boven zichzelf uit.

Als naar deze patronen in de theologie van Van Genderen en Velema gekeken wordt, valt vooral de epistemologische aandacht op. De volgorde van *principium cognoscendi* naar *principium essendi* lijkt deze focus te bevestigen. Dit is echter een eenzijdig en ongenuanceerd beeld dat geen recht doet aan hun theologie. Van Genderen en Velema volgen dan wel de volgorde van het *principium cognoscendi* naar het *principium essendi* die een dergelijke beoordeling te lijkt rechtvaardigen. Dat is echter te kort door de bocht. Van Genderen en Velema volgen dan wel de volgorde van het *principium cognoscendi* naar het *principium essendi*, toch zijn er elementen van het *principium essendi* te vinden in het eerste

¹²⁷ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 26.

hoofdstuk over de openbaring. Centraal staat namelijk dat God, het *principium essendi* Zich openbaart. Van Genderen en Velema beschrijven dat de theologie daarvan afhankelijk is. Zij plaatsen de openbaring en de schriftleer vooraan omdat zij niet zelf een idee van God willen creëren, maar willen luisteren naar Gods levende stem.

Van Genderen en Velema zeggen dat als men zich laat leiden door het Woord van God, hij voor ogen moet houden dat het gaat om de kennis van God.¹²⁸ Kennis van God klinkt dan wel rationalistisch, het is echter niet noodzakelijkerwijs het geval. Wie zich verdiept in wat Van Genderen en Velema zeggen over de kennis van God, zal vinden dat het niet alleen om rationele kennis gaat. De kennis van God is in hun ogen relationeel, door omgang verkregen, gebaseerd op geloof, gegeven door God in zijn openbaring en een kennis van het hart.¹²⁹

Het gaat om deze kennis van God in de openbaring. De openbaring van God wil ons brengen tot gemeenschap met Hem. Zij wil ons brengen tot het aanbidden van Hem en erkennen van zijn grootheid. Het kennen van God is het leven.¹³⁰

De plaats die de schriftleer in de dogmatiek van van Genderen en Velema inneemt volgt duidelijk een traditionele insteek door te beginnen bij de schriftleer als *principium cognoscendi* om van daaruit te bewegen naar de Godsleer, het *principium essendi*. Deze volgorde en het taalkleed waarmee van Genderen en Velema hun methode beschrijven, geven mijns inziens een epistemologisch kader aan. Hoewel de inhoud van hun dogmatiek laat zien dat het bij kennis van God ook wel degelijk om relationele kennis gaat, blijft het epistemologische karakter overeind staan.

Het epistemologische karakter komt voornamelijk naar voren in de rol die de Schrift speelt in hun schriftleer en dogmatiek. Het gebruik van de Schrift is vooral epistemologisch. De schriftleer speelt in de dogmatiek van Van Genderen en Velema voornamelijk een funderende rol in het opbouwen van hun theologie.

Bouwstenen van de schriftleer van J. van Genderen en W.H. Velema

Na de beschrijving van de plaats die de schriftleer van Van Genderen en Velema in hun theologie inneemt, volgt nu de beschrijving van de bouwstenen waaruit hun schriftleer is opgebouwd. De schriftleer van Van Genderen en Velema zijn uit de volgende bouwstenen opgebouwd: de inspiratieleer, het doel van de openbaring en het gezag van die openbaring.

Inspiratieleer

“Bij Gods openbaring beginnen is bij God zelf beginnen,” zeggen van Genderen en Velema. “Omgekeerd geldt ook: God staat aan het begin en daarom staat zijn

¹²⁸ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 28.

¹²⁹ Zie voor een uitgebreide beschrijving van deze gedachten Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 120–132.

¹³⁰ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 39.

openbaring aan het begin. Aan het denken en speken over God en zijn daden moet het luisteren voorafgaan naar wat God van Zichzelf zegt.”¹³¹

Het is belangrijk om te beseffen dat we bij het nadenken over de openbaring moeten starten bij God. Het is God die Zich bekendmaakt, wij kunnen niet op eigen gezag besluiten hoe we God kennen. Onze beperktheid en vervreemding van God weerhouden ons ervan om zelf bij God te komen. Het contact komt geheel van de andere kant.

Volgens Van Genderen en Velema is de belangrijkste vraag voor de dogmatiek de vraag naar de aard van de openbaring.¹³² Want er is geen andere wijze op God te kennen, tot kennis komen. Hier lijkt weer een epistemologische karakter van hun dogmatiek door te schemeren: Is deze vraag gericht op de epistemologie?

Gezien de context van het hoofdstuk en de gehele dogmatiek, lijkt het meer om een vraag naar gezag en recht van spreken te gaan. Het geloof en de theologie zijn afhankelijk van Gods openbaring. Wij kunnen nergens zelf beginnen, alleen de openbaring brengt ons bij God, omdat God Zichzelf openbaart.

De vraag naar de aard van de openbaring handelt eerder over het leven dat we door deze openbaring ontvangen, de gemeenschap met de drie-enige God. Dit aspect, dat de Schrift de weg naar het leven ontsluit, komt straks uitgebreider aan bod.

Het denken over de openbaring moet beginnen bij de drie-enige God. De openbaring is Goddelijke waarheid en niet het product van menselijke ervaring of de neerslag van religieuze ervaringen of gebruiken. De openbaring is geen menselijk product, geen gedachtespinsel van de mens.

De gereformeerde theologie gaat eerder te rade bij wat de Schrift zelf zegt. “Zo pleit Bavinck aan het einde van zijn beschouwingen over wezen en begrip der openbaring voor de methode die van het geloof uitgaat: niet a priori door het denken vaststellen wat openbaring is, maar het antwoord op die vraag zoeken bij de woorden en feiten die zich in het christendom als bestanddelen van de openbaring aanbieden en in de Heilige Schrift vermeld worden; niet God voorschrijven, of en hoe Hij zich mag openbaren, maar luisteren naar hetgeen God dienaangaande zelf tot ons te zeggen heeft (Bavinck, G.D., I, 272).”¹³³ De openbaring is een zaak van geloof, van aanvaarden, luisteren naar de levende stem van God.

De Schrift is geen neerslag van de religieuze ervaringen van mensen. Als de Schrift wel gezien wordt als neerslag van religieuze ervaringen, als een menselijk product, komt er als vanzelf afstand tussen de lezer en de tekst. Dan zijn de woorden vervreemdend, omdat het geschreven zijn in een andere tijd.¹³⁴

Het gaat dus om het levende Woord van God, een Woord voor alle plaatsen en tijden. Deze belijdenis verandert de houding van de lezer verlegt de focus. Men hoeft niet te focussen op de verschillen tussen toen en nu, maar luisteren naar het goede Woord van God, het levengevende Woord. De woorden in de Schrift zijn niet een product van een zeker moment in de tijd, waar de moderne

¹³¹ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 34.

¹³² Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 34.

¹³³ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 36.

¹³⁴ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 104.

mens zich niet in kan herkennen. De Schrift is de levende stem van God die ons aanspreekt en roept tot omgang met Hem.

De levende stem van God komt naar ons toe in de vorm van het geschreven woord. De Schrift is Gods Woord. De vraag hoe dat mogelijk is, is een vraag naar de inspiratieleer. Van Genderen en Velema geven een bondige beschrijving van de verschillende visies op de inspiratieleer. Zij hangen de ‘organische inspiratieleer’ aan. Gebruikmakend van de talenten van de mens gebruikt de Heilige Geest hun schriften als openbaring van God. Daarin blijft belangrijk om te zien dat het gaat om Gods gebruik van menselijke schriften. Van Genderen en Velema waarschuwen voor een te grote aandacht voor het menselijke aspect van de inspiratie. Het blijft altijd Gods Woord, niet een verzameling menselijke producten.¹³⁵

Doel van de openbaring van God

“Het doel van de openbaring van God is, dat wij Hem zullen kennen.”¹³⁶ De openbaring van God wil ons brengen tot gemeenschap met Hem. Het wil ons brengen tot het aanbidden van Hem en erkennen van zijn grootheid. Het kennen van God is het leven.

De kennis van God is relationele kennis. Het gaat om een verhouding met Hem. In dit licht moet de Schrift gelezen worden als een manier om God te leren kennen, te leren kennen wie Hij voor ons is.¹³⁷

De kennisvraag is niet rationeel. Het is niet een theoretische overdenking over wie God al dan niet is. “Bij hen die God kennen, leeft het verlangen om Hem ten volle te kennen en Hem te zien van aangezicht tot aangezicht (1 Kor 13:12).”¹³⁸ Net als in een relatie met een vriend, leeft de relatie pas echt als er het verlangen is om elkaar beter te leren kennen en met elkaar om te gaan. Elkaars woorden te horen en ter harte te nemen.

God kennen betekent omgang met Hem. “Dit kennen is niet het resultaat van onderzoek en nadenken. Het is een bekendheid die door ervaring en omgang verkregen wordt.”¹³⁹ Dat wordt door God mogelijk gemaakt in de economie van het heil, door zijn zelfopenbaring. Het is een zaak van overgave, luisteren naar zijn levende stem.

Dit kennen van God heeft consequenties. Het blijft niet bij een theoretisch kennen van een opperwezen, het is een persoonlijke omgang. “Kennen van God is kennen van zijn wegen, er niet alleen van weten, maar ze ook gaan.”¹⁴⁰ En “God wordt eigenlijk niet gekend, waar godsdienst en vroomheid ontbreken. De kennis van God omvat eerbied en vertrouwen.”¹⁴¹

Het Woord, de openbaring, is de zelfopenbaring van God. Hij openbaart Zich in het levend Woord, Jezus Christus. Hij gebruikt de Schrift als instrument om

¹³⁵ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 87–90.

¹³⁶ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 39.

¹³⁷ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 120.

¹³⁸ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 122.

¹³⁹ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 121.

¹⁴⁰ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 121.

¹⁴¹ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 124.

Zichzelf te openbaren. De Geest richt onze aandacht op Hem. Dat is het doel: Hem leren kennen en te leven in zijn licht.

“Laten we daarom ervoor hoeden om Hem niet ergens anders te zoeken.”¹⁴² Ook niet naar iets anders zoeken dan naar Hem. Niet in de eerste plaats zoeken naar de juiste godsdienst, zoals wordt gewaarschuwd in Jesaja 58, maar zoeken naar Hem, God drie-enig. Dat moet de primaire zoektocht zijn. Daarna komt het verlangen om als kind van Hem in zijn licht te leven.

“De openbaring van God en de Heilige Schrift zijn niet hetzelfde, ook de heilsopenbaring en de Heilige Schrift niet.”¹⁴³ Om deze reden moet de kerk door het lezen van de Schrift zoeken naar de gemeenschap met de drie-enige God. De Schrift bevat alles wat we nodig hebben voor onze redding, om onze HEER te leren kennen.

De Schrift speelt daarom een rol in het heilswerk en de heilsopenbaring van God. De Schrift wordt gebruikt, als zijnde een dienstknecht, om te getuigen van Christus, “om Christus geschiede heil te proclameren.”¹⁴⁴

Dit maakt duidelijk wat het doel van de Schrift is. Het gaat bij het lezen van de Schrift niet om het zoeken naar de juiste kennis, feitenkennis of waarheden, maar om het getuigenis van het heil in Christus. Dit getuigenis is volkomen waar, maar gaat om iets anders dan rationele kennis. Het gaat om relationele kennis, het gaat om de uitnodiging in het heilswerk van God.

De openbaring heeft als doel om de gehele schepping met Zich te verzoenen. Het is Gods zelfopenbaring die volmaakt in zijn Zoon en door middel van de Schrift tot ons komt. En het is deze openbaring die de weg naar het leven ontsluit.¹⁴⁵ De openbaring, die God aan ons geeft is heilsopenbaring. De openbaring geeft ons wat we nodig hebben voor onze redding en ons leven tot eer van God.¹⁴⁶

God openbaart zich in Christus aan de mens om de mens met Hem te verzoenen. En om het eeuwige leven in zijn gemeenschap te geven. De openbaring is niet alleen een bekendmaking van feiten en waarheden over God. “In zijn openbaring spreekt God de mens aan om hem het licht te doen opgaan over zijn werkelijke situatie. Hij moet ontdekken, hoe hij tegenover God staat en wie God voor hem is.”¹⁴⁷

Gods openbaring heeft een persoonlijk karakter. Openbaring in de theologie mag geen abstract en theoretisch begrip worden. God laat zijn licht over de situatie van de mens schijnen door zijn Woord. Daarin wordt de relatie, eerst gebroken en daarna hersteld, duidelijk. De openbaring is relationeel. Het gaat niet over feiten en kennis die we moeten aannemen, het gaat om de aanvaarding in geloof, in het hart.¹⁴⁸

¹⁴² Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 41.

¹⁴³ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 68.

¹⁴⁴ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 71.

¹⁴⁵ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 63.

¹⁴⁶ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 64.

¹⁴⁷ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 40.

¹⁴⁸ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 51.

Het Woord van God is een uitnodiging in het heilswerk van God. “Wij worden erdoor geroepen tot de gemeenschap met Christus en genodigd om het koninkrijk van God binnen te gaan.”¹⁴⁹

“Als het Woord van God werkt en doorwerkt, komt ook de eredienst tot zijn recht als ontmoeting van de HERE en zijn gemeente rondom de open Bijbel en bij het doopvont en de avondmaalstafel.”¹⁵⁰ Bij het lezen van het Woord gaat het om de gemeenschap, de ontmoeting met onze HEER. Wie met het Woord van God in aanraking komt, komt met de God van het Woord in aanraking.¹⁵¹ Gods levende stem klinkt erdoorheen.

Wie echter niet luistert naar het Woord, verbreekt het contact met God. Het niet luisteren naar het Woord, het Woord niet serieus nemen, heeft consequenties. Daarmee wordt het contact met God die de ontmoeting zoekt verbroken. De uitnodiging tot de economie van het heil wordt genegeerd.¹⁵²

Gezag van de Schrift

“Het Woord is de grondslag waarop het geloof steunt en waardoor het gedragen wordt. Het fundament waarop het geloof eigenlijk berust, is de genadige belofte in Christus.”¹⁵³ Het fundament van ons geloof is dus de belofte van God in Christus.

Het gezag van de Schrift hangt volgens van Genderen en Velema samen met Christus, het levende Woord. De Schrift is ons gegeven opdat we geloven in Christus, onze verlosser. “Veelvuldig citeren van de Schrift is op zichzelf nog geen bewijs van trouw aan de Bijbel. Als we naar schriftwoorden verwijzen moeten we nadenken hoe en waar en waarom ze er staan. Het gezag van de Bijbel is niet het gezag van een aantal waarheden of uitspraken, maar het gezag van het gehele Woord van God, waarvan Christus het middelpunt is, en dat als betrouwbaar Woord geloof vraagt.”¹⁵⁴

Het gezag van de Schrift vraagt daarom om het luisteren naar het Woord van God. De Schrift is niet een wetenschappelijk handboek van de werkelijkheid. Van Genderen en Velema waarschuwen dat het schriftgezag niet wettisch opgevat moet worden. Dat de Schrift de natuurwetenschap bijvoorbeeld moet dicteren. “Voor de christen is de betrouwbaarheid van de Schrift niet een logisch-theoretische aangelegenheid, maar een kwestie van geloofsvertrouwen, waarmee hij zich door de kracht van de Heilige Geest toevertrouwt aan het Woord van God.”¹⁵⁵

Een interessante nuance bij van Genderen en Velema, is dat de Schrift ‘tijdbetrokken’ is, maar niet tijdgebonden. Als de Schrift tijdgebonden zou zijn, kan men de woorden van de Schrift voor kennisgeving aannemen. “Gebondenheid aan de tijd brengt vanzelf beperking van het gezag met zich mee.” De Schrift is

¹⁴⁹ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 687.

¹⁵⁰ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 688.

¹⁵¹ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 689.

¹⁵² Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 693.

¹⁵³ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 41.

¹⁵⁴ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 100–101.

¹⁵⁵ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 95–96.

echter 'tijdbetrokken'. "Het spreken van de eeuwige God is betrokken op de tijd en het is op de concrete historische situatie gericht."¹⁵⁶

Slot

De schriftleer van Van Genderen en Velema is in dit hoofdstuk de revue gepasseerd. Met veel respect en eerbied schrijven ze over Gods Woord, zijn openbaring en het gebruik ervan.

In het lezen van hun dogmatiek en het schrijven van dit hoofdstuk vallen de epistemologische denkkaders op. Dit komt naar voren in het taalkleed en de opbouw van hun dogmatiek. De epistemologische spits resulteert echter nog niet in een levenloze en rationele schriftleer. In hoofdstuk 6 beschrijf ik de verrassende overeenkomsten en aansluitingspunten met de schriftleer van Webster, die expliciet niet in de epistemologische kaders geplaatst is.

¹⁵⁶ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 100.

Hoofdstuk 5 | Implicaties van de schriftleer van Van Genderen en Velema voor de praktijk van het bijbellezen

Inleiding

Dit hoofdstuk richt zich op de implicaties van de schriftleer van Van Genderen en Velema op de praktijk van het bijbellezen. In het vorige hoofdstuk stond de beschrijving van hun schriftleer centraal. Dit hoofdstuk reflecteert op deze beschrijving om zodoende te formuleren welke invloed hun schriftleer heeft op het lezen van de Bijbel door de kerk.

Schrift als fundament voor de dogmatiek

En van de opvallende aspecten van de Schriftleer van Van Genderen en Velema, was het epistemologische kader waarin deze geplaatst wordt. Ze volgen de traditionele indeling van de dogmatiek, waar de beweging gemaakt wordt van het *principium cognoscendi* naar het *principium essendi*.

In het licht van deze beweging, kan de vraag gesteld worden naar de rol die de Schrift speelt in de theologie. De rol die de Schrift speelt in de theologie heeft invloed op hoe de kerk de Schrift gebruikt, dus hoe zij de Schrift leest.

Uit de beschrijving van de schriftleer van Van Genderen en Velema werd duidelijk dat de beweging van het *principium cognoscendi* naar het *principium essendi* de Schrift in het licht van het *principium cognoscendi* zet. De Schrift speelt op de eerste plaats een funderende rol in de theologie van Van Genderen en Velema. Het schriftbewijs speelt een centrale rol in de gereformeerde theologie, zeggen van Genderen en Velema, de Schrift is de enige bron en norm en daarom is de centrale vraag voor de gereformeerde theologie: ‘Wat zegt de Schrift?’¹⁵⁷

Deze overtuiging van de centrale rol van de Schrift wordt het reformatische schriftprincipe genoemd. Dit principe is gegrond op wat Luther schrijft: “ ‘Het

¹⁵⁷ J. van Genderen en W. H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* (Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, 1992), 27–28.

Woord van God moet geloofsartikelen vaststellen en anders niemand, ook geen engel!”¹⁵⁸

In een hoofdstuk over de verhouding tussen dogma en het evangelie gaat Van Genderen nader in op de funderende rol die de Schrift speelt in de dogmatiek. In reactie op H.M. Kuitert, die zegt dat “De bijbel er [is] om te overdenken, niet om voor te schrijven wat we denken moeten” zegt Van Genderen dat het juist belangrijk is te spreken over de canon als richtsnoer. “Deze gedachtengang, die moderne mensen wel zal aanspreken, is voor ons een bewijs van de noodzakelijkheid en van de actualiteit van de kerkelijke leer van de Schrift, die vanaf de eerste eeuwen inhoudt dat zij als canon, als richtsnoer voor geloof en leven erkend wordt. Dat is een fundamenteel dogma van de kerk.”¹⁵⁹

De Schrift speelt in de theologie van Van Genderen en Velema een funderende rol. Om het bijbelse gehalte van de dogma te garanderen moet aan het bewijs door de Schrift een centrale rol toegekend worden.¹⁶⁰ Op die manier kunnen de kerk en de gelovigen zelf de leer van de kerk toetsen.

Van Genderen waarschuwt echter voor het biblicisme en het dogmatisme. Het dogmatisme houdt de dogma, de leer van de kerk, in ere, omdat die nu eenmaal aanvaard is. Het dogmatisme laat de leer niet getoetst worden door de Schrift. Aan de andere kant van het spectrum gaat het biblicisme uit van het feit dat de traditie en de leer van de kerk geen waarde hebben. De kerk zou aan de Schrift genoeg hebben. Hoewel het sympathiek klinkt, kan de Schrift op deze manier makkelijk misbruikt worden. Hieruit blijkt het belang van de *regula fidei* voor de omgang met de Schrift.¹⁶¹

De plaatsing van de schriftleer in de prolegomena geeft een richting aan van hoe er in de theologie met de Schrift wordt omgegaan. De Schrift wordt door Van Genderen en Velema bewust voorop geplaatst om de dogma's in hun dogmatiek erop te funderen. De Schrift wordt als toetssteen gebruikt en voor de praktijk van het bijbellezen heeft dat tot gevolg dat de Schrift door de kerk en de gelovigen individueel gelezen kan worden om de dogma's te toetsen. Het mag zelfs van de gelovige en in ieder geval van de predikant verwacht worden om de dogma's in het licht van de Schrift te toetsen.¹⁶²

In de schriftleer van Van Genderen en Velema komt een funderend gebruik van de Schrift naar voren. De beschrijving van hun schriftleer heeft echter ook uitgewezen dat ze ervan overtuigd zijn dat de Schrift een centrale rol speelt in het geloof van de kerk en in de omgang met God. Naast deze funderende rol komen ook andere aandachtspunten en implicaties van de schriftleer van Van Genderen en Velema voor de praktijk van het bijbellezen naar voren.

¹⁵⁸ J. van Genderen, *Oriëntatie in de dogmageschiedenis*, Theologie in Reformatorisch Perspectief, deel 8 (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 1996), 123.

¹⁵⁹ J. van Genderen, *Naar de norm van het Woord* (Kampen: Uitgeverij Kok, 1993), 158–59.

¹⁶⁰ Genderen, *Naar de norm van het Woord*, 164.

¹⁶¹ Genderen, *Naar de norm van het Woord*, 165.

¹⁶² Genderen, *Naar de norm van het Woord*, 163.

De Schrift in de omgang met God in het geloof

Naast de funderende rol van de Schrift in de dogmatiek van Van Genderen en Velema, is er ook aandacht voor de rol die de Schrift speelt in het geloofsleven van de kerk. Van Genderen en Velema hebben aandacht voor de performatieve werking van de Schrift, voor Gods levende stem in de Schrift en het feit dat de Schrift een functie heeft in het heilswerk van God. Deze aspecten hebben invloed op de praktijk van het bijbellezen.

Kennismaken met God door bijbellezen

“Het doel van de openbaring is dat wij God zullen kennen”.¹⁶³ De openbaring wil ons brengen tot het aanbidden en erkennen van zijn grootheid en genade. Deze openbaring roept ons op tot de omgang met God, “wij worden erdoor geroepen tot de gemeenschap met Christus en genodigd om het koninkrijk van God binnen te gaan.”¹⁶⁴

De *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* laat duidelijk zien dat Van Genderen en Velema de Schrift als kostbaarste bezit zien. De openbaring van God is die enige plaats waar wij de heilskennis kunnen ontvangen. Het Woord geeft ons wat wij nodig hebben voor ons behoud. Het Woord heeft een functie in het heilswerk van God. Gods woord is doelmatig, het Woord werkt in ons. Hierin komt een ontvangende houding naar voren. De Schrift lezen is zeggen: “God spreekt in zijn Woord tot mij.”¹⁶⁵ Gods spreken tot ons is niet zomaar een handeling. Hij hoopt erdoor in de gelovige te werken en hem te roepen tot de gemeenschap met Hem. Gods Woord is doelmatig en performatief. Daarom is luisteren meer dan alleen stil zijn en zwijgen. Gods Woord vraagt om een gelovig antwoord. “Onze God is een sprekende God en het geloofsleven is een luisterend leven.”¹⁶⁶

Luisteren is voor Van Genderen en Velema een belangrijk onderdeel van de praktijk van het bijbellezen. Juist omdat de openbaring van God ons uitnodigt om het koninkrijk binnen te gaan en God een sprekende God is. Luisteren naar Gods Woord houdt een heilzame belofte in. Echter, niet luisteren heeft ook verregaande consequenties. Van Genderen en Velema zetten het scherp neer:

Wie niet luistert naar wat de Heilige Geest in de Heilige Schrift en in de verkondiging van het Woord tot de gemeente te zeggen heeft, is bezig zich tegen de Geest te verzetten en haalt het oordeel over zich waarvan het Woord van God spreekt.¹⁶⁷

Luisteren naar het Woord is daarom een cruciale activiteit voor de gelovige. In het geloofsleven zijn gelovigen “permanent aangewezen op de Heilige Schrift en is het zaak voortdurend te luisteren naar wat God ons in zijn Woord te zeggen heeft.”¹⁶⁸

¹⁶³ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 39.

¹⁶⁴ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 687.

¹⁶⁵ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 685.

¹⁶⁶ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 687.

¹⁶⁷ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 693.

¹⁶⁸ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 115.

Gods Woord als genademiddel

Voor de praktijk van het bijbellezen speelt het idee dat het Woord als genademiddel fungeert een grote rol. Van Genderen en Velema schrijven dat het “Woord een betoning van de genade van God [is], waardoor het geloof wordt ingegeven”.¹⁶⁹ Waar het Woord verkondigd wordt, klinkt de uitnodiging tot de gemeenschap met God in het kader van zijn heilswerk. Het is een middel om Gods genade te verkondigen en beschikbaar te maken.

“Het Woord van God dat gelezen en verkondigd wordt, is het dagelijks brood van de gelovige.”¹⁷⁰ De Schrift is ons levensbrood, door het lezen van de Schrift ontvangen we het leven in Christus.

Het feit dat de Schrift ons dagelijks brood is, illustreert onze afhankelijkheid van de praktijk van het bijbellezen. Het lezen van de Schrift moet prioriteit hebben in het leven. Het is essentieel voor het leven in Christus om zijn stem te horen in de Schrift.

Het blijft echter belangrijk om onze passieve rol in het lezen en het leven voor ogen te houden. Passief, omdat het niet van ons afhangt of we gered zijn. Het hangt daarom niet af van ons goede routine van Bijbellezen. Het beeld dat de Schrift ons dagelijks brood is maakt juist iets anders duidelijk. Het maakt duidelijk dat een gelovige iets buiten zichzelf nodig heeft om te geloven, om het leven in Christus te ontvangen. Het is onze verantwoordelijkheid om de Schrift te lezen, de Bijbel op te pakken. Echter, de voeding zit in de Schrift, niet in de handeling, net zoals de voeding in het brood zit en niet in het eten ervan.

Het Woord is een genademiddel, omdat “Christus in het Woord tegenwoordig [is] en Hij door het Woord tot ons [komt]. Alleen in het Woord vinden en hebben wij Christus.”¹⁷¹ Daarom moeten we Hem ook niet ergens anders zoeken. Daarom heeft het geen zin om de bron van levend water te verruilen voor de figuurlijk goedkope frisdrank van deze wereld. Deze gedachte wordt door het verhaal in Johannes 4 geïllustreerd. Jezus zegt tegen de vrouw bij de put dat, als ze zou weten wat God wil bieden en wie er om water vroeg, dat ze Hem om levend water zou vragen. Dit geldt ook voor het lezen van de Schrift. En hoe moeilijk is het niet om de juiste voeding te kiezen. Om de bron van leven te verruilen voor een tijdelijke verfrissing. De wereld biedt veel ‘plaatsvervangers’ aan, het leidt onze aandacht af van het ware Brood. We moeten Christus alleen zoeken in de Schrift. Daarin komt Hij naar ons toe en nodigt Hij ons uit in de gemeenschap met Hem, in het kader van zijn heilswerk. De Schrift heeft een functie in het heilswerk van de drie-enige God.

Slot

De schriftleer van Van Genderen en Velema heeft invloed op de praktijk van bijbellezen. Hun schriftleer reikt de kerk aandachtspunten aan en wijst een richting op in te slaan. De epistemologische focus in hun schriftleer resul-

¹⁶⁹ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 690.

¹⁷⁰ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 690.

¹⁷¹ Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 691.

teert in een gebruik van de Schrift om dogma's te onderbouwen. Zo speelt de Schrift een funderende rol.

Hun schriftleer laat echter ook zien dat het om meer gaat dan alleen het onderbouwen van dogma's. De Schrift heeft een functie in het heilswerk van God en wordt door God gegeven en gebruikt als genademiddel. Deze gedachten hebben invloed op de praktijk van het bijbellezen. De Schrift speelt een centrale rol in het geloof van de kerk en van de gelovige. Dat vraagt om een luisterend oor. En de aandacht voor de functie van de Schrift in het heilswerk van God, zet het lezen van de Schrift in bredere kaders dan alleen de focus op de epistemologie en het funderen van dogma's.

Hoofdstuk 6 | Conclusies

Inleiding

In dit onderzoek wordt een antwoord gezocht op de hoofdvraag: Welke elementen van de schriftleer van John Webster kunnen de schriftleer van Van Genderen en Velema versterken met het oog op een levende omgang met Gods Woord?

Vanuit de beschrijving van de schriftleer van John Webster en van Van Genderen en Velema en de reflectie op de implicaties van hun schriftleer voor de praktijk van het bijbellezen volgt nu de reflectie op de vraag wat dit opgeleverd heeft ter beantwoording van de hoofdvraag.

Een verrassende overeenkomst

Een van de drijfveren voor dit onderzoek was het gevoel van ongenoegen bij de kennisgerichte lezing van de Schrift. Daar ben ik mee opgegroeid in de context van de Vrije Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika, maar door het lezen van onder andere John Webster heb ik een rijkere en diepere omgang met de Schrift ontdekt dan alleen de kennisgerichte lezing.

Voorafgaand aan dit onderzoek verwachtte ik het sentiment van het kennisgerichte lezing in de *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* te vinden. Dit kwam minder sterk naar voren dan verwacht. Dit kan verklaard worden door het feit dat Van Genderen en Velema in de traditie van de Christelijk Gereformeerde kerk staan. Daar speelt de bevinding een grotere rol dan mijn eigen vrijgemaakte traditie. In gesprek met studenten aan de TU die in de traditie van de PKN of de (oude) NGK staan, blijkt echter dat de vrijgemaakte traditie best veel waarde hecht aan (Bijbel)kennis. Het komt al naar voren in bijvoorbeeld 'Naam en feit' op de vrijgemaakte scholen. Het is deel van de vrijgemaakte traditie om bijbelkennis hoog in het vaandel te hebben. Het rechtvaardigt echter niet een strikt kennisgerichte lezing van de Schrift. Het lezen van de Schrift komt wel steeds meer in een ander licht te staan in de vrijgemaakte traditie, inmiddels samengegaan met de NGK.

Bijbelkennis is op zichzelf niet verkeerd. Het is erg nuttig om overzichten en lijnen in de Bijbel te kennen. Kennis is onderdeel van het geloof. Het is echter eenzijdig en kleurloos indien kennis het enige of overbelichte aspect van het geloof is.

De bevindingen van dit onderzoek vond ik verrassend. Ik verwachtte een sterke nadruk op kennis vanuit de schriftleer van Van Genderen en Velema te kunnen verrijken en bijsturen vanuit de schriftleer van John Webster. Het blijkt ech-

ter zo te zijn dat er juist veel overeenkomsten en verbindingen tussen deze theologen te vinden zijn. Het is waardevol te kunnen concluderen dat deze theologen dichter bij elkaar liggen dan verwacht.

Het gesprek tussen de schriftleer van John Webster en van Van Genderen en Velema levert een vruchtbare bijdrage aan het discours van de gereformeerde theologie. Over de gehele linie zijn er verbindingen te maken tussen de schriftleer van deze theologen en versterken hun schriftleren elkaar. Deze verbindingen en versterkende elementen worden hieronder beschreven, om daarmee de hoofdvraag te beantwoorden. Ten slotte volgen er aan het eind van het hoofdstuk praktische aanbevelingen voor een levende omgang met de Schrift.

Versterkende elementen uit het gesprek tussen de schriftleer van Webster en Van Genderen en Velema

Dit onderzoek is gericht op het gesprek tussen John Webster en Van Genderen en Velema, als representanten van de gereformeerde Schriftleer. Het doel is om zo te onderzoeken welke elementen uit het werk van Webster de gereformeerde Schriftleer kunnen versterken. Om een antwoord op de hoofdvraag te geven beschrijf ik in het kort de elementen die in het gesprek tussen deze theologieën naar voren kwamen: de plaats die de schriftleer inneemt in de theologie, de rol van de economie van het heil voor de schriftleer, Gods gebruik van de Schrift en het aspect van aandachtig luisteren.

Aandacht voor de juiste plaats van de schriftleer

Het punt waar het werk van Webster de theologie van Van Genderen en Velema het meest kan versterken, is zijn denken over de plaats die de schriftleer in de dogmatiek moet innemen. Dit wordt sterk verbonden aan het idee van de schriftleer in de economie van het heil.

Een schriftleer die niet de juiste plaats in de dogmatiek inneemt loopt het risico om te verworden tot een strikt funderende en epistemologische leerstelling. Als de schriftleer niet verbonden wordt aan het heilswerk van de drie-enige God en niet een plaats inneemt in de economie van het heil, kan de nadruk komen te liggen op de kennisgerichte lezing.

Webster ziet de schriftleer daarom als een leerstelling die logisch op de triniteitsleer moet volgen, in het Engels *corollary doctrine*. Het gaat in de eerste plaats over onze drie-enige God die handelend aanwezig is in onze werkelijkheid. In zijn goedheid heeft Hij Zichzelf aan ons geopenbaard, om een gemeenschap van redding te creëren. De schriftleer moet daarom in de economie van het heil gepland worden.

Van Genderen en Velema drukken hun visie rond de plaatsing van de schriftleer niet in woorden uit. De inhoudsopgave en het taalkleed onthullen dat ze een beweging maken van het *principium cognoscendi* naar het *principium essendi*. Dat resulteert in een vooropstelling van de schriftleer.

Het moet gezegd worden dat deze vooropstelling niet gelijk resulteert in een kennisgerichte lezing. De openbaring heeft wel als doel om God te leren kennen, maar hun visie op de kennis van God is duidelijk een relationele kennis. De Schrift fungeert voor Van Genderen en Velema niet als alleen een funderende of epistemologische leerstelling. Dat komt sterk naar voren door het onderstaande citaat:

Veelvuldig citeren van de Schrift is op zichzelf nog geen bewijs van trouw aan de Bijbel. Als we naar schriftwoorden verwijzen moeten we nadenken hoe en waar en waarom ze er staan. Het gezag van de Bijbel is niet het gezag van een aantal waarheden of uitspraken, maar het gezag van het gehele Woord van God, waarvan Christus het middelpunt is, en dat als betrouwbaar Woord geloof vraagt.¹⁷²

Dit citaat illustreert dat Van Genderen en Velema willen uitkijken voor biblicisme. De Schrift is echter wel het fundament onder de dogmatiek. De dogmatiek moet getoetst worden door en opgebouwd worden met behulp van de Schrift. Dit is een waardevol principe in de gereformeerde theologie. Webster laat echter zien dat er een gevaar schuilt in deze benadering. De plaatsing van de Schrift in de prolegomena met de overtuiging dat de dogmatiek gefundeerd is op de Schrift, kan resulteren in een te eenzijdige rol van de Schrift. Het gevaar ligt op de loer dat de Schrift alleen een funderende rol gaat spelen.

Websters visie op de plaats die de schriftleer in moet nemen is een noodzakelijk en verrijkend aandachtspunt voor de schriftleer van Van Genderen en Velema. Van Genderen en Velema hebben namelijk wel oog voor de functie van de Schrift in het Heilswerk van God, maar Websters gedachtegoed rond de plaats die de schriftleer inneemt versterkt die gedachte van Van Genderen en Velema.

De juiste plaats van de schriftleer is in de economie van het heil. Een belangrijk element hiervan is om de Schrift te lezen als spirituele oefening. Om de levende God te ontmoeten in plaats van om systematisch en schematisch met de Schrift om te gaan.

De juiste plaatsing van de Schrift in de dogmatiek is helpend om het doel van het lezen van de Schrift duidelijk te maken. Het gaat namelijk om het leven in de gemeenschap die God creëert, door Zichzelf in Christus en de Schrift bekend te maken. Het gaat daarom in het bijbellezen om een levende ontmoeting met de drie-enige God. Deze ontmoeting gaat veel verder dan alleen een epistemologische rol die de Schrift vervult als de schriftleer niet de juiste plaats inneemt. Het lezen van de Schrift in de economie van het heil is doelmatig. Het overtuigt niet alleen ons verstand van het feit dat we gered zijn, het raakt ons hart met Gods liefde. De Schrift in de economie van het heil is Gods zelfopenbaring en een overwinning van de blokkades die tussen ons en Hem staan. Het lezen van de Schrift in de economie van het heil is het deelnemen in de economie van het heil, het sterven en opstaan in Christus en het nieuwe leven.

¹⁷² Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 100–101.

Economie van het heil

Webster beschrijft het lezen van de Schrift in de economie van het heil. Deze beschrijving wordt niet door Van Genderen en Velema gebruikt, maar dit perspectief is een waardevol startpunt voor de gereformeerde schriftleer. De essentie hiervan is namelijk ook terug te vinden in andere theologische werken. Ook bij de schriftleer van Van Genderen en Velema is het perspectief van de economie van het heil te vinden. Het perspectief van de economie van het heil is een waardevol startpunt voor de gereformeerde schriftleer. Het perspectief van Webster heeft me overtuigd, maar het kan ook als een eenzijdige bril fungeren. Zo kan een perspectief als een vooroordeel of *bias* in de weg zitten. Ik ben echter dankbaar voor het feit dat Webster me in die richting heeft gewezen. Het aspect van het lezen van de Schrift in de economie van het heil is waardevol, en mijns inziens onmisbaar, voor de schriftleer en de praktijk van het bijbellezen.

Het lezen van de Schrift in de economie van het heil maakt het mogelijk “*to identify the consequences for our knowledge of God of the fact that, as Father, Son and Spirit, God freely discloses his being and ways to his creatures as part of the saving economy of divine mercy.*”¹⁷³ Het gaat bij het lezen van de Schrift in de economie van het heil niet om louter feitenkennis, maar juist om het leven met de drie-enige God in de economie van het heil. Niet de vraag ‘Hoe ken ik God, kom ik tot de juiste kennis van God?’ staat dan centraal, maar de vraag ‘Hoe leef ik met deze liefdevolle God in de economie van het heil?’. Het lezen van de Schrift in de economie van het heil is een heerlijke overgave aan Gods genade in de gemeenschap die Hij creëert door zijn openbaring. Het gaat om de complete transformatie van het leven. Het houdt het sterven en opstaan met Christus in. Deelnemen aan de economie van het heil is het vol verwondering zijn van deze genade en het richten van het hele leven op de goedheid en glorie van God.

De Schrift lezen in de geschiedenis van zonde en de overwinning ervan

Het plaatsen van de schriftleer in de economie van het heil verbindt het lezen van de Schrift aan de soteriologie, aan de verlossing van het kwaad en de verzoening tussen God en de mens. Webster reflecteert in *Holy Scripture* op de praktijk van bijbellezen en zegt dan duidelijk dat de kerk de Schrift leest in de geschiedenis van de zonde en de overwinning daarvan.¹⁷⁴ Om de Schrift te lezen neemt de lezer deel in deze geschiedenis. De Schrift brengt de lezer bij Christus. Door middel van de Schrift openbaart God drie-enig zich aan de lezer als een reddende God, die de reddende gemeenschap creëert. Gods openbaring via de Schrift wil alle oppositie wegnemen en ons brengen tot kennis van, liefde en vrees voor God.¹⁷⁵

Dit aspect maakt duidelijk dat het bij het lezen van de Schrift gaat om meer dan alleen kennis. Er is meer op het spel dan alleen een goed en stevig systeem op te zetten. Het leven staat op het spel. De openbaring laat zien wie God is en wat Hij voor ons doet en wat Hij voor ons wil geven. Het lezen van de Schrift

¹⁷³ Webster, *Word and Church*, 26.

¹⁷⁴ Webster, *Holy Scripture*, 86–87.

¹⁷⁵ Webster, *Holy Scripture*, 15–16.

is daarom een onderdeel van het sterven en opstaan met Christus. Hierdoor krijgen we deel aan de economie van het heil, de reddende gemeenschap die de Vader in Christus creëert.

De Schrift is een instrument van God drie-enig die Hij inzet om ons tot Zich te roepen. Om ons in een nieuwe werkelijkheid te brengen. Het lezen van de Schrift wekt het geloof in onze Heiland op. Door de Schrift werkt de Heilige Geest om ons te transformeren en te vernieuwen. De Schrift nodigt ons uit om het nieuwe leven in Christus op te nemen en vol in de genade te gaan staan. Om het heil aan te nemen en hoopvol te leven in de richting van Gods koninkrijk.

Gods gebruik van de Schrift tegenover het gebruik van de Schrift door de mens

Het aspect van ‘Gods gebruik van de menselijke schrift’ komt in het werk van Webster en van Van Genderen en Velema naar voren. Webster geeft er meer woorden aan, waarmee hij een goede verdieping geeft aan het denken van Van Genderen en Velema.

Een beeld dat Webster gebruikt, is het beeld van de Schrift als sacrament. God laat zich kennen in de Schrift, Hij openbaart Zichzelf, maar deze kennis is een sacramentele kennis. Het staat op een ander niveau dan feitenkennis. Door het lezen van de Schrift leer ik op een sacramentele manier de drie-enige God kennen. De Schrift wijst boven zichzelf uit, richting de liefdevolle God die Zichzelf kenbaar maakt.

Het gaat bij het lezen van de Schrift in de eerste plaats om de vraag hoe God het Woord gebruikt. God heeft besloten om deze tekst, het product van mensen, te gebruiken en te heiligen om Zichzelf bekend te maken en een levende relatie aan te gaan in de economie van het heil. Daarom gaat het bij het lezen van de Schrift niet om het gebruik van de Schrift door de kerk. Het gaat niet om de vraag hoe de kerk de Schrift goed kan gebruiken om de kerk op de juiste manier op te bouwen. Het lezen van de Schrift is een ontvangende handeling. God werkt met zijn Woord. Hij gebruikt deze Schrift in de economie van het heil, dat moet centraal staan in het lezen van de Schrift.

Doel van openbaring, gemeenschap met God drie-enig

Dit onderzoek heeft het doel van de openbaring en van de Schrift aangetoond. De Schrift wordt door God als voertuig en als hulpmiddel ingezet om een reddende gemeenschap te creëren. De Schrift vraagt om een levende omgang met deze liefdevolle God —Vader, Zoon en Heilige Geest— en niet primair om een theologisch systeem om uit onszelf de ware theologie te bedrijven. Aansluitend bij hierboven beschreven elementen, gaat het bij het gelovig lezen van de Schrift om Gods gebruik hiervan. Door middel van de Schrift roept God mij tot Zich om in geloof het nieuwe leven te aanvaarden. God transformeert de lezer door middel van de Schrift. De Schrift wil de blokkades wegnemen en de lezer brengen tot de erkenning van God als de drie-enige God die redt, en tot liefde voor Hem. De Schrift zet de lezer in de context van de economie van het heil, waardoor het hele leven verandert. De lezer van de Schrift ontvangt het heil door de grote ge-

nade van God en hoeft het leven niet meer zelf te maken of vorm te geven. Door het lezen van de Schrift mag de gelovige deelnemen aan de economie van het heil en vol verwondering in de veilige en rustige haven van Gods liefde leven.

Het gaat bij het lezen van de Schrift dus niet alleen om kennis. Kennis en systemen hebben hun plaats: het helpt de kerk om te staan voor de waarheid. Als het echter centraal komt te staan, wordt de theologie een lege huls. God geeft de theologie leven en recht van spreken.

Aandachtig luisteren

Het laatste aspect van de Schriftleer van Webster en van Van Genderen en Velema, dat in dit onderzoek naar voren kwam is het aandachtig luisteren naar de levende stem van God. Op dit punt versterken en ondersteunen de beide schriftleren elkaar. Het lezen van de Schrift vraagt om een gelovig en luisterend oor. Het is als met het luisteren naar een geliefde. De relatie gaat pas echt bloeien als er in liefde naar elkaar geluisterd wordt. Woorden van een geliefde vraagen niet om een systeem, maar om een ontvankelijke houding.

Het lezen van de Schrift vraagt aandacht. Liefdevolle aandacht en toewijding om te luisteren naar de Stem van God. De Heilige Geest speelt hierin een onmisbare rol. We leven namelijk niet een stille ruimte waar Gods Stem zonder moeite te horen is. Het lezen van de Schrift vraagt aandacht en toewijding. Webster zegt daarom dat wij onze aandacht moeten *'strainen'*, trekken en forceren, naar het Woord.¹⁷⁶ Het is daarom een strijd in het geloof om aandachtig te luisteren. Daarin hebben we de Heilige Geest hard nodig.

Levende omgang met de Schrift

De hoofdvraag is opgesteld om vanuit de beantwoording ervan te komen tot praktische aanbevelingen voor de levende omgang met de Schrift. Het gaat in dit onderzoek specifiek over hoe de aspecten van de schriftleer van John Webster de gereformeerde traditie kunnen versterken in de levende omgang met Gods Woord. In dit onderdeel volgen daarom, vanuit dit onderzoek, een aantal praktische aanbevelingen voor een levende omgang met de Schrift.

De Schrift benaderen met luisterend oor

Net zoals het in de systematische theologie noodzakelijk is om de schriftleer op de juiste plaats te zetten, vraagt de Schrift ook in de praktijk om de juiste benadering. De drie theologen die in dit onderzoek centraal staan, herinneren ons eraan om de Schrift allereerst te benaderen als een instrument dat God gebruikt om ons uit te nodigen in de economie van het heil.

De Schrift is niet in de eerste plaats afhankelijk van het vermogen om de Schrift te lezen en ook niet van theologische hoogstandjes en systemen. Gods Woord vraagt een ontvankelijke en luisterende houding. Webster herhaalt de waarschuwing die Bonhoeffer gaf. Bonhoeffer waarschuwt voor het gevaar van

¹⁷⁶ Webster, *Confronted by Grace*, 137.

het ontvluchten van de meditatie om te schuilen in de Bijbelse wetenschap.¹⁷⁷ De Schrift hoeft niet door de mens betekenisvol gemaakt te worden. Het gaat bij het lezen van de Schrift om de uitnodiging in de economie van het heil.

Dit punt benadrukt de noodzaak van een gezonde spiritualiteit. Het lezen van de Schrift is een spirituele oefening. Het woord ‘oefening’ maakt duidelijk dat het niet vanzelf gaat. Niet voor niets zegt Webster dat we onze aandacht moeten trekken naar de Schrift. Het lezen van de Schrift maakt deel uit van het proces van sterven en opstaan met Christus. De Geest is hier van levensbelang. Voor een gezonde spiritualiteit is er een aantal:

1. Het lezen van de Schrift vraagt aandacht. En om aandacht te hebben is het noodzakelijk om ruimte te creëren voor de spirituele oefening. E. H. Peterson¹⁷⁸ wijst terecht op de noodzaak om bewust ruimte te scheppen in de agenda voor gebed en het lezen van de Schrift. Het is een uitdaging, omdat het beeld van een productieve dag anno 2024 niet bestaat uit een uur gebed en lezen. Het is de uitdaging om tegen de stroom in te zwemen en wel tijd te maken voor de spirituele oefening.
2. Het is belangrijk om het doel van de Schrift voor ogen te houden. Mediteren over het Woord en het lezen van de Schrift gaan niet om het vergaren van wetenschappelijke kennis of om het opbouwen van systemen. Het gaat om de uitnodiging van God in de economie van het heil. Het doel van de Schrift is dat de gelovige de drie-enige God —Vader, Zoon en Heilige Geest— ontmoet.
3. Een luisterende, ontvankelijke houding is noodzakelijk. Luisteren is moeilijk. Het vraagt om de kracht van de Heilige Geest. Daarom moet de spirituele oefening het gebed om de Heilige Geest bevatten.

De economie van het heil als context

Dit onderzoek benadrukt opnieuw de noodzaak van de Christologie en soteriologie voor de theologie en, in het verlengde daarvan, voor de levende omgang met de Schrift. De economie van het heil is het context waarin een gelovige mag leven.

Het lezen van de Schrift speelt zich ook af in deze context. De Schrift is een voertuig dat God inzet om de kerk tot Zich te brengen, om Zichzelf bekend te maken en herstel te brengen tussen Hem en de gehele schepping. Voor de omgang met de Schrift is dit een essentieel aandachtspunt. Allereerst mag de gelovige leven vanuit de genade van Christus en de liefde en troost doorgeven die door het evangelie worden verkondigd. Ook in de theologische kwesties die in de praktijk op tafel komen, zijn Christus en de verlossing die Hij brengt het vertrekpunt. Het doel van de theologie is niet het bouwen van een eigen (wetenschappelijk) systeem, maar het aanvaarden van en de gedachten richten op het goede nieuws in Christus.

¹⁷⁷ Webster, *Word and Church*, 105.

¹⁷⁸ *The Contemplative Pastor: Returning to the Art of Spiritual Direction* (Grand Rapids, Mich.: Wm. B. Eerdmans, 1993).

Praktisch toegepast kan de economie van het heil de volgende implicaties voor de levende omgang met de Schrift hebben:

1. Allereerst is het belangrijk dat de gelovige bewust in deze werkelijkheid moet gaan staan. Niet dat het afhangt van die actieve daad. Integendeel, de uitnodiging komt van Godswege, Hij nodigt de gelovige uit om in dit nieuwe leven te staan. Dat is de nieuwe werkelijkheid. Van daaruit krijgt het hele leven een nieuwe richting.
2. De economie van het heil is het fundament en enige hoop in het leven als christen. In die economie mag de gelovige voor God staan en in zijn liefdevolle armen schuilen. Dit evangelie is het leven.

Slot

Dit onderzoek was gericht op het verrijken van de gereformeerde schriftleer. Het gesprek tussen Webster en Van Genderen en Velema levert een waardevolle bijdrage aan het discours van de gereformeerde theologie. Het gesprek accentueerde opnieuw het belang van Gods heilswerk voor de theologie. Zonder Gods betrokkenheid op deze wereld en zijn heilswerk, heeft de theologie geen grond om zich in te wortelen. De economie van het heil vormt daarom een onmisbare en vruchtbare basis voor de gereformeerde theologie. In die werkelijkheid speelt de Schrift een rol in de verhouding tussen God drie-enig—Vader, Zoon en Heilige Geest— en de gelovige. En in dit licht kan de levende omgang met de Schrift vorm krijgen in het leven van de gelovige.

Hoofdstuk 7 | Vervolgonderzoek

Onbeantwoorde vragen

et doen van onderzoek leidt tot nieuwe vragen. In dit hoofdstuk wordt besproken welke vragen nog niet beantwoordt zijn en waar vervolgonderzoek naar gedaan zou kunnen worden.

Moderne tijdgeest en de theologie Uit het huidige onderzoek kwam naar voren dat de tijdgeest en het gedachtegoed van de moderniteit en de verlichting invloed hebben op de manier waarop de theologie bedreven wordt. Een vervolgonderzoek naar de invloed van het moderne denken op de gereformeerde theologie zou vruchtbaar zijn.

Heilshistorische methode en het lezen in de economie van het heil De Theologische Universiteit Kampen|Utrecht (TUU) staat in een rijke en lange traditie van de gereformeerde theologie. Aan de TUU wordt de Heilshistorische methode onderzocht en onderwezen als een manier om de Schrift te lezen in het licht van Gods heilswerk.

Als vervolgonderzoek zou onderzocht kunnen worden hoe de Heilshistorische methode aansluit bij de plaatsing van de schriftleer en het gebruik van de Schrift in de economie van het heil.

Empirisch onderzoek naar de praktijk van het bijbellezen Dit onderzoek was een systematisch theologische onderzoek naar de gereformeerde schriftleer. Dit onderzoek richtte zich niet concreet op de praktijk van het bijbellezen, maar gaf praktische aanbevelingen naar aanleiding van het onderzoek naar de schriftleer.

Een empirisch onderzoek naar de praktijk van het bijbellezen in de Nederlandse Gereformeerde Kerk (NGK) kan het huidige onderzoek verbreden. Een dergelijk empirisch onderzoek zou een aantal richtingen kunnen inslaan. Er kan onderzoek aan gewijd worden naar hoe leden in de NGK de schrift lezen in het licht van het heilswerk van Christus. Er kan ook empirisch onderzoek gedaan worden naar de ervaring van leden van de NGK met het kennisgericht lezen. Dergelijk onderzoek kan de relevantie en de implicaties van dit onderzoek verder onderbouwen en mogelijk leiden tot concretere aanbevelingen voor een levende omgang met de Schrift.

Referenties

Audi, R., red. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Reprint. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Bonhoeffer, D. 'Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte'. In *Theologie-Gemeinde: Vorlesungen, Briefe, Gespräche 1927 bis 1944*, onder redactie van E. Bethge, 303–24. Gesammelte Schriften, Bd.3. München: Chr. Kaiser Verlag, 1960.

Brink, G. van den, en C. van der Kooi. *Christelijke dogmatiek: Een inleiding*. Vijfde herziene druk. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2015.

Burger, H. 'A Soteriological Perspective on Our Understanding'. In *Correctly Handling the Word of Truth*, onder redactie van M. te Velde en G. H. Visscher, 195–207. Eugene: Wipf; Stock Publishers, 2014.

———. *Being in Christ: A Biblical and Systematic Investigation in a Reformed Perspective*. Eugene: Wipf & Stock, 2008.

———. 'Foundation or Perspective? On the Usefulness of Formation and Epistemology'. In *Sola Scriptura: Biblical and Theological Perspectives on Scripture, Authority and Hermeneutics*, onder redactie van A. Huijgen H. Burger en E. Peels. Studies in Reformed Theology, vol. 32. Leiden: Brill, 2018.

———. 'Jesus Christ, Hermeneutics, and Scripture: From Epistemology to Soteriology'. In press, 2024.

Genderen, J. van. *Naar de norm van het Woord*. Kampen: Uitgeverij Kok, 1993.

———. *Oriëntatie in de dogmageschiedenis*. Theologie in Reformatorisch Perspectief, deel 8. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 1996.

Genderen, J. van, en W. H. Velema. *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*. Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, 1992.

Gereformeerd kerkboek. Eerste druk. Heerenveen: Royal Jongbloed, 2017.

Harari, Y. N. *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*. Revised. London: Vintage, 2017.

Muller, R. A. *Post-Reformation Reformed Dogmatics: The Rise and Development of Reformed Orthodoxy, ca. 1520 to ca. 1725*. Second Edition. Vol. One, Prolegomena to Theology. Grand Rapids: Baker Academic, 2003.

———. *Post-Reformation Reformed Dogmatics: The Rise and Development of Reformed Orthodoxy, ca. 1520 to ca. 1725*. Second Edition. Vol. Two, Holy Scripture, The Cognitive Foundation of Theology. Grand Rapids: Baker Academic, 2003.

Murre, J. *Lexicon Nieuwe Testament: Alle Griekse woorden in het Nieuwe Testament: betekenissen, grammaticale vormen en hun Hebreeuwse en Aramese equivalenten*. Tweede druk. Vught: Uitgeverij Skandalon, 2009.

Peterson, E.H. *The Contemplative Pastor: Returning to the Art of Spiritual Direction*. Grand Rapids, Mich.: Wm. B. Eerdmans, 1993.

Taylor, C. *A Secular Age*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2007.

Vanhoozer, K. J. 'Holy Scripture'. In *Christian Dogmatics: Reformed Theology for the Church Catholic*, onder redactie van M. Allen en S. R. Swain. Grand Rapids: Baker Academic, 2016.

Webster, J. *Confronted by Grace: Meditations of a Theologian*. Bellingham: Lexham Press, 2015.

———. *God Without Measure: Working Papers in Christian Theology*. Vol. I: God and the Works of God. London: T&T Clark, 2016.

———. *God Without Measure: Working Papers in Christian Theology*. Vol. II. London: T&T Clark, 2016.

———. *Holiness*. London: SCM Press, 2003.

———. *Holy Scripture: A Dogmatic Sketch*. 7th printing. Current Issues in Theology. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

———. *Word and Church: Essays in Christian Dogmatics*. Edinburgh: T&T Clark, 2001.

Colofon

Hier volgt een beschrijving van het gereedschap dat ik heb gebruikt tijdens het doen van het onderzoek. Misschien is het een beetje *nerdy* of technisch, maar ik geniet er altijd van om te lezen welke gereedschappen anderen gebruiken in hun onderzoek.

De scriptie is geheel geschreven, of liever getypt op mijn oude en vertrouwde Lenovo Thinkpad X220i. Gebruikmakend van NeoVim in een *terminal emulator*, *st* (heel toepasselijk voor het doen van onderzoek in Systematische Theologie (ST)), heb ik de scriptie geschreven in Markdown en via Pandoc geconverteerd naar een PDF. Voor de opmaak heb ik een aangepaste versie van de template 'Eisvogel' gebruikt. Het lettertype dat ik heb gebruikt is Alegreya, een compleet *open source* lettertype. De titelblad heb ik ontworpen in *Scribus*, een *open source* variant van In Design.

Tijdens het doen van mijn onderzoek heb ik gebruikgemaakt van *Zettelkasten* als mijn *personal knowledge management system*. De applicatie *Obsidian* heeft me geholpen om de notities grafisch weer te geven.

Ik kan hier uren over praten en schrijven, maar ik zal hier een punt zetten. Ik vind het leuk om mijn ervaringen ermee te delen en om weer van anderen te leren. Mocht je meer willen weten, ik vertel er graag meer van onder het genot van een bakkie koffie.

